

CASSÀ, UN OASI DE PAU EN TEMPS DE GUERRA?

**LES VÍCTIMES DE LA GUERRA CIVIL EN
TERRITORI CASSANENC I LA REPRESSIÓ DEL
SEU PERSONAL POLÍTIC**

Ajuntament de Cassà de la Selva

Xavier Niell Ciurana

Octubre-novembre 2017

INDEX

1.Introducció.....	3
2. Context històric: La Guerra Civil Espanyola.....	5
2.1. Antecedents.....	8
2.1.1. La proclamació de la República i la Constitució de 1931	8
2.1.2. La Catalunya republicana	9
2.1.3. Les forces polítiques i sindicals espanyoles	10
2.1.4. El bienni reformista (1931-1933)	10
2.1.5. El bienni conservador (1934-1936).....	12
2.2. L'esclat de la Guerra Civil Espanyola	14
2.3. Els bàndols enfrontats i les implicacions internacionals	15
2.4. La Catalunya revolucionària	16
2.5. L'evolució de la zona republicana	17
2.6. La zona franquista.....	19
2.7. L'evolució militar del conflicte.....	21
2.7.1 El progrés cap a Madrid	21
2.7.2. La batalla del Nord	22
2.7.3. La batalla de l'Ebre	22

3. El context de la Guerra Civil a Cassà de la Selva i el paper de l'Ajuntament en els darrers dies de la Guerra Civil.....	24
3. Les víctimes de la Guerra Civil a Cassà.....	34
3.1 Els bombardejos a l'Aeròdrom.....	36
3.1.1 Bombardeig del 26 de maig de 1938.....	41
3.1.2 Bombardeig del 31 de gener de 1939.....	44
3.1.3 Bombardeig de l'1 de febrer de 1939.....	44
3.2 Els bombardejos sobre la població civil.....	45
3.2.1 Carretera Provincial.....	46
3.2.2 Carrer del Molí.....	47
3.2.3 Plaça Jacint Verdaguer.....	48
3.2.4 Plaça Petita.....	48
3.2.5 Carrer Avall.....	48
3.2.6 Carrer Barceloneta.....	48
3.2.7 Altres zones bombardejades de Cassà.....	50
3.2.8 Altres víctimes mortals per l'explosió de bombes que no havien explotat	50
3.3 Els soldats abatuts en el territori cassanenc.....	51
3.3.1 Pavel Antos.....	51

3.3.2 Josip Mufic.....	52
3.3.3 Ramon Bartelot.....	52
3.4 Localització de les fosses de Cassà de la Selva.....	54
3.4.1 Tomba del soldat desconegut (Cassà de la Selva).....	56
3.4.2 Tomba del revolt del Bugantó o bosc de can Cresta (Cassà de la Selva)...	60
3.4.3 Tomba del Puig d'en Pujades (Cassà de la Selva).....	64
3.4.4 Tomba de cal Xai (Cruïlles, Monells i Sant Sadurní).....	68
3.4.5 Possible tomba de la Capçana (Cassà de la Selva).....	71
3.4.6 Possible tomba del Xalet o Caseta d'en Codolà.....	72
4. Repressió del personal polític de l'Ajuntament de Cassà de la Selva.....	74
4.1 Documentació que fa referència al personal polític represaliat.....	84
5. Base de dades.....	95
6. Conclusions.....	96
7. Bibliografia.....	98

ANNEX 1 Base de dades de les fosses de la Guerra Civil

ANNEX 2 Base de dades del personal polític represaliat

1. Introducció

Des de fa molts anys quan s'ha estudiat la història de Cassà de la Selva i més concretament el període comprès entre la República, la Guerra Civil i els primers anys del Franquisme, el poble de Cassà sempre ha estat considerat com un oasi de pau en temps de guerra ja que durant aquest conflicte les seves autoritats locals, i molt especialment el seu alcalde i els seus regidors, es varen encarregar en cos i ànima en evitar qualsevol acte o episodi de violència entre els seus convilatans.

Tot i que pensem que aquesta afirmació historiogràfica és en part certa, creiem que valdria la pena matisar-la. Si es consulten les fonts documentals existents, es recullen tota mena de testimonis orals i s'entrecreuen les dades obtingudes, es pot veure com al final de la Guerra Civil i molt especialment en el moment de la retirada de les tropes republicanes i l'entrada de les tropes nacionals, si que es varen produir diversos episodis de violència dins de la població que deixaren una petja inesborrable de mort i destrucció a les persones que els va tocar viure'ls.

El bombardeig del camp d'aviació de la Torremansa el dia 26 de gener de l'any 1938, el bombardeig sobre la població civil el 29 de gener de l'any 1939, la voladura del pont de Verneda i del pont del Bugantó durant la retirada republicana, els combats que es varen produir al nord del nucli urbà durant l'entrada de les tropes franquistes, la mort de diversos soldats que foren enterrats en diverses fosses comunes escampades per diversos punts del nostre terme municipal, la repressió que varen patir després de la guerra la major part dels representants polítics que havien format part de l'ajuntament, entre molts d'altres coses, en són alguns exemples.

En aquest treball intentarem aportar una mica de llum a tota aquesta problemàtica i obtenir una visió de conjunt de tots aquests fets que es varen produir durant aquest període.

Per dur a terme aquest treball s'han consultat les següents fonts i documents:

A l'Arxiu Històric de Girona (AHG) s'ha consultat bàsicament el registre d'expedients de Regiones Devastadas de l'any 1939-1942 per tal de conèixer de primera mà quins immobles i quines zones havien estat afectades durant el bombardeig del nucli urbà de Cassà del 29 de gener de 1939. En aquest mateix arxiu també s'ha consultat el fons o registre del Centre Penitenciari de Girona (1939-1942) per tal de conèixer quins foren els regidors que varen ser empresonats en aquest centre penitenciari. També s'ha consultat el fons de la Comissaria Delegada de la Generalitat de Catalunya per tal de poder consultar diversos documents referents a la composició o creació del primer Ajuntament després de l'esclat de la Guerra Civil.

A l'Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà (ACAE) s'ha consultat únicament el registre del Centre Penitenciari de Figueres ja que alguns regidors de Cassà varen estar presos en aquesta presó.

Gràcies a la pàgina web de l'Archivo Histórico Nacional (PARES) s'ha pogut consultar online tots aquells documents referents a la Causa General de Cassà de la Selva.

Pel que fa a l'Arxiu Municipal de Cassà (AMCS) s'ha consultat els expedients referents a la relació del valor de les finques destruïdes pels efectes de la guerra, s'ha consultat també el fons de l'Administració Local dins el qual hi ha el registre de documents d'entrades i sortides, correspondència i edictes de l'Ajuntament durant la República i la Guerra Civil, els llibres d'Actes de Ple de l'Ajuntament, la secció de Serveis Militars...També s'ha consultat la col·lecció Antos per tal de conèixer de primera mà qui eren aquests dos soldats que varen morir en el nostre poble al final de la Guerra Civil i l'Arxiu Sonor on hi ha enregistraments fets a cassanencs. Finalment també s'ha fet ús de la biblioteca auxiliar de l'Arxiu Municipal per tal de consultar publicacions que fan referència a aquest període i al poble de Cassà (Josep Maymí, Ramon Rabassedas, David Gesalí, Joaquim Mundet, GREC...).

Una altra font d'informació molt important ha estat la Revista Llumiguia, on gràcies a la pàgina web Regira s'ha pogut fer un buidatge molt exhaustiu sobre tots aquells articles o textos que feien referència a les fosses de Cassà, al camp d'aviació de la Torremansa, als fets ocorreguts durant la Guerra Civil en el nostre municipi...

També ha estat de gran ajuda el treball de recerca batxillerat que va fer la Meritxell Rabionet i que tractava del refugi antiaeri que hi havia al costat de la caseta o xalet d'en Codolà, a tocar la Pineda Fosca.

2. Context històric: La Guerra Civil Espanyola

La Guerra Civil espanyola va ser un conflicte militar, polític, social i econòmic que es va iniciar el 18 de juliol de 1936 amb l'aixecament d'una part de l'exèrcit contra el govern legítim de la República que havia estat escollit democràticament pel poble espanyol. Aquest cop d'estat, que provocà un conflicte que durà 3 llargs anys, enfrontà per un costat el bàndol republicà format per partits, sindicats i organitzacions d'esquerra o centre-esquerra que defensaven el govern de la IIIera República; i de l'altre el bàndol nacional o franquista, format per bona part de l'exèrcit, partits de dretes i l'església que eren partidaris de la creació d'un nou règim de caràcter reaccionari, nacionalista i totalitari. Durant aquest conflicte els segons varen comptar amb ajuda de l'Alemanya nazi i la Itàlia feixista, els quals els varen proporcionar tota mena d'avions, artilleria i voluntaris. En canvi el bàndol republicà només van tenir el suport de l'URSS, que va facilitar principalment material bèl·lic. També varen tenir el suport de les Brigades Internacionals, formades per gran quantitat de joves de tot el món que varen venir a lluitar a Espanya contra el feixisme i pel manteniment de la democràcia.

Segons molts autors la Guerra Civil Espanyola va servir tant a Itàlia com a l'Alemanya nazi i feixista, com a banc de proves militars sobre l'abast i la potència del material bèl·lic que si va utilitzar. Posteriorment tots els coneixements que s'hi havien adquirit varen ser utilitzades durant el transcurs de la Segona Guerra Mundial.

Aquest conflicte també es va caracteritzar pels nombrosos bombardejos sobre la població civil, per la fam que va patir la població civil, pel gran nombre de refugiats i per la incorporació de la dona a les indústries de guerra per substituir els homes que havien anat a lluitar i morir al front.

Aquest conflicte va provocar milers de morts i ferits, milers de persones varen quedar desplaçades i es varen veure obligades a refugiar-se en altres llocs o anar a l'exili. Bona part del país quedà completament devastat o destruït. La guerra s'acabà l'1 d'abril de 1939 amb la victòria dels militars insurrectes, els quals implantaren un règim autoritari i dictatorial sota la figura del General Franco, que va durar 40 anys i que s'acaba amb la mort del seu fundador, el 20 de novembre de l'any 1975.

2.1. Antecedents

Els orígens de la Guerra Civil espanyola es remunten a un passat molt llunyà. Aquesta va ser la culminació de tot un seguit de conflictes socials i polítics entre les forces reformistes i les forces reaccionàries que havien dominat la història d'Espanya des de les guerres napoleòniques de l'any 1808. També va representar un intent per tal d'esclafar qualsevol mena de canvi o reforma política o social que amenacés la seva posició privilegiada.

Durant llargs períodes els reaccionaris van intentar fer servir el poder polític i militar per frenar el progrés social i han tingut lloc moltes revolucions. Els moviments progressistes es van veure esclafats pel general O'Donnell el 1856, pel general Pavía el 1874 i pel general Primo de Rivera el 1923. El poder de la monarquia, la noblesa terratinent i l'Església es va mantenir més o menys intacte fins ben avançat el segle XX. Fins a finals dels anys cinquanta l'economia espanyola era bàsicament agrícola. Tot i això, algunes regions d'Espanya com ara Astúries, Catalunya i el País Basc van experimentar una forta industrialització durant el segle XIX gracies a la mineria, la indústria tèxtil i la siderúrgia o metal·lúrgia.

2.1.1. La proclamació de la República i la Constitució de 1931

El 28 de gener de 1930, Miguel Primo de Rivera va dimitir a causa de les crítiques a la seva Dictadura i l'empitjorament de la situació econòmica. Fins i tot, alguns sectors de l'exèrcit ja no confiaven en ell i el mateix rei el considerava un obstacle perquè la població identificava la monarquia amb la Dictadura. Aleshores, Alfons XIII va nomenar cap de govern el general Berenguer. L'objectiu del rei era tornar a l'antic sistema constitucional de la Restauració però no ho va aconseguir degut al suport que havia donat a la Dictadura. Dámaso Berenguer va ser substituït el febrer de 1931 per Juan Bautista Aznar que va convocar eleccions municipals el 12 d'abril del 1931. L'oposició al règim monàrquic (republicans, socialistes i nacionalistes d'esquerra) va constituir una coalició al 1930 per presentar-se unida a les eleccions anomenada el Pacte de Sant Sebastià, mentre que els partits monàrquics s'hi van presentar dividits. La coalició republicanosocialista va triomfar a les principals ciutats i regions industrials del país i els partits monàrquics van guanyar en una gran part de les zones agràries on era

més fàcil manipular els vots. El dia 13 d'abril milers de ciutadans van dur a terme manifestacions a les principals ciutats demanant la proclamació de la República i, finalment, el dia 14 d'abril, davant de la nova situació, el rei Alfons XIII va abandonar el país cap a l'exili i es va proclamar la República. Es va formar un govern provisional presidit per Niceto Alcalá Zamora i format per republicans i socialistes. El 28 de juny de 1931 es van celebrar eleccions a Corts constituents on els republicans progressistes i els socialistes van obtenir una clara majoria. El nou parlament va redactar una nova constitució que va ser aprovada el 9 de desembre de 1931. El dia següent, Niceto Alcalá Zamora va ser escollit president de la República i Manuel Azaña va ocupar la presidència del govern. Aquest govern va haver de fer front en els primers mesos de govern a alguns conflictes com ara la crema d'alguns convents i les vagues obreres convocades per la CNT. La Constitució del 1931 reconeixia el sufragi universal masculí i femení i proclamava que Espanya era un estat laic (no hi havia religió oficial) però es respectaven tots els cultes i totes les creences. També presentava una àmplia declaració de drets individuals, com per exemple el dret al divorci i el dret a la propietat privada però el govern podia expropiar béns considerats d'utilitat pública, i àmplies llibertats públiques i privades, com per exemple la llibertat d'expressió, reunió i associació, de residència i circulació, i de cultes. Es retirava qualsevol suport econòmic a l'Església i el poder legislatiu residia en les Corts que quedaven configurades per una sola cambra legislativa, el Congrés dels Diputats, que s'escollia cada quatre anys mitjançant sufragi universal. El poder executiu residia en el Consell de Ministres i en el President de la República i, a més a més, s'assegurava la independència del poder judicial. Pel que fa a l'estructura de l'Estat, aquest es configurava de manera integral però s'acceptava la possibilitat de constituir governs autònoms en algunes regions.

2.1.2. La Catalunya republicana

A Catalunya, les eleccions d'abril de 1931 van ser guanyades per Esquerra Republicana de Catalunya, un nou partit polític constituït gracies a la unió de l'Estat Català, el Partit Republicà Català, el grup de la revista L'Opinió i els sectors independentistes del republicanisme catalanista; que es varen presentar a les eleccions en coalició amb la Unió Socialista de Catalunya (USC). Aquest partit estava liderat per Francesc Macià i Lluís Companys.

Francesc Macià després de conèixer els resultats electorals va proclamar la República Catalana dins la Federació Ibèrica i es va fer càrrec de les funcions de president del govern de Catalunya. Les posteriors negociacions amb el govern de Madrid de la República varen tirar enrere la proclamació de la República Catalana però varen donar lloc a la creació d'un govern provisional anomenat Generalitat.

El govern provisional de la Generalitat va convocar una assemblea de representants dels ajuntaments i aquesta va designar una ponència encarregada de redactar un projecte d'estatut d'autonomia. Els membres que formaven part de la ponència es van reunir a Núria per redactar-lo i el 2 d'agost del 1931 aquest va ser sotmès a referèndum i va obtenir un suport majoritari. El 8 d'agost, Francesc Macià va presentar-lo a les Corts de Madrid i va ser aprovat el 9 de setembre de 1932. Tot i això, es van imposar limitacions al projecte original. A les eleccions dutes a terme el novembre de 1932 al Parlament de Catalunya van guanyar Esquerra Republicana. Lluís Companys va ser escollit president del Parlament i Francesc Macià president de la Generalitat. Aquesta situació política no canviar fins al Nadal de 1933 quan va morir el president Macià i el govern passà a mans de Lluís Companys.

2.1.3. Les forces polítiques i sindicals espanyoles

Pel que fa a les forces polítiques espanyoles es poden diferenciar 4 grups: els partits de dreta, els partits de centredreta i centreesquerra, els partits d'esquerra i els nacionalistes o d'àmbit territorial. Pel que fa als partits de dreta, el principal partit polític era la CEDA (Confederación Española de Derechas Autónomas), liderat per José M. Gil Robles, i aquest era de caràcter catòlic que es va oposar a les mesures reformistes dels governs d'esquerres, especialment la reforma agrària. També hi havia petits partits monàrquics d'inspiració autoritària i antidemocràtica com ara Renovación Española (el seu principal dirigent va ser Antonio Goicoechea) i Comunion Tradicionalista i Accion Española (el seu principal líder va ser Manuel José Fal Conde). El 1934 es va crear el Bloque Nacional, liderat per José Calvo Sotelo i que va significar la unió d'aquests partits monàrquics. També hi havia d'altres com el Partido Agrario, que el seu líder va ser José Martínez, i el Partit Liberal Demòcrata de Melquíades Álvarez. També hi havia partits de caràcter feixista, com per exemple el Partido Nacionalista Español, les Juntas de Ofensiva Nacional-Sindicalista (JONS) i la Falange Española. Aquestes dos últims

es van fusionar al 1934 i va néixer així la Falange Española y de las JONS. En el centredreta polític hi havia partits polítics com la Derecha Liberal Republicana, de Niceto Alcalá Zamora i el Partit Radical, d'Alejandro Lerroux. El centreesquerra estava format per partits polítics com Acción Republicana, el partit de Manuel Azaña que tenia com a objectiu la modernització del país mitjançant reformes i que a partir de 1933 s'anomenà Izquierda Republicana, i el Partit Radical Socialista, de Marcel·lí Domingo. Pel que fa a les forces d'esquerra, el partit polític més important va ser el PSOE (Partido Socialista Obrero Español) i els seus dirigents més destacats van ser Francisco Largo Caballero, Julián Besteiro i Indalecio Prieto. El partit patia una divisió entre el sector reformista, que estava liderat per Prieto, i el sector revolucionari, encapçalat per Largo Caballero. També existien partits d'esquerra minoritaris com el Partit Comunista d'Espanya liderat per José Díaz i Dolores Ibárruri. Finalment, pel que fa als partits nacionalistes i de caràcter autonomista els trobem principalment a Catalunya, el País Basc i a Galícia. A Catalunya els partits més destacats eren ERC, on els principals dirigents van ser Francesc Macià i Lluís Companys, i la Lliga Catalana de Francesc Cambó. Al País Basc el partit que va tenir més força va ser el Partit Nacionalista Basc (PNB) i a Galícia l'Organització Republicana Gallega Autònoma (ORGA) que es va integrar al partit Izquierda Republicana al 1934. Els sindicats obrers més importants van ser la UGT (Unió General de Treballadors), sindicat socialista, i la CNT (Confederació Nacional del Treball), sindicat anarquista partidari d'una revolució social i que es trobava dividit entre un sector moderat que defensava la lluita social per la via sindical i un sector radical que era partidari de l'acció directa i que estava vinculat amb la FAI (Federació Anarquista Ibèrica), una agrupació anarquista partidària de la violència contra els dirigents polítics i els propietaris per fer possible una revolució immediata.

2.1.4. El bienni reformista (1931-1933)

El nou govern de la República va realitzar una sèrie de reformes amb l'objectiu de superar els problemes del país i aconseguir que Espanya fos un país modern amb més justícia social. Es va dur a terme una reforma militar, una reforma agrària, una reforma educativa, una reforma religiosa i una reforma territorial. A més a més, la legislació laboral també va ser una altra prioritat social del govern. El 1932 es va dur a terme un cop d'Estat dirigit pel general Sanjurjo però va fracassar. La lentitud d'algunes

reformes, sobretot la reforma agrària, va originar conflictes. La UGT es va radicalitzar i alguns anarquistes, sobretot els vinculats a la FAI, van protagonitzar alguns aixecaments, com per exemple a Casas Viejas al 1933, que van ser reprimits durament per les forces d'ordre públic. A més a més, dins del PSOE s'anaven imposant els criteris dels més radicals, que eren contraris a la col·laboració amb els partits republicans progressistes i es va iniciar un distanciament entre els partits republicans del govern i els socialistes. Degut a això, el president de la República, Alcalá Zamora, va encarregar la formació del govern a Alejandro Lerroux però va tenir moltes dificultats.

2.1.5. El bienni conservador (1934-1936)

El novembre de 1933 es van celebrar eleccions legislatives que van ser convocades per Alcalá Zamora i van guanyar els partits de dreta perquè les forces d'esquerra es van presentar dividides i per altres raons com el malestar en alguns sectors socials, l'atur i el desgast que havia patit el govern reformista. La CEDA va ser la força política majoritària al Parlament i Alejandro Lerroux va ser elegit president del govern. El nou govern va paralitzar la reforma agrària i va amnistiar els rebels del cop de Sanjurjo. El 1934 hi va haver una remodelació del govern que va donar entrada a ministres de la CEDA. Això va ser vist pels partits d'esquerra i pel moviment obrer com un risc per a les llibertats i per la supervivència de la República i el 5 d'octubre de 1934 es va convocar una vaga general. Aquesta va tenir més ressò a Astúries i a Catalunya. A Astúries miners armats van prendre el poder en moltes localitats de la regió però finalment van ser derrotats per les forces governamentals. A Catalunya, el govern de la Generalitat es trobava en mans d'una coalició d'esquerres que no veia amb bons ulls el govern de Lerroux i Lluís Companys va proclamar la República de Catalunya. El govern de la República va reprimir amb duresa aquesta revolta. El govern de Catalunya va ser empresonat i la Generalitat fou suspesa.

2.1.6. El Front Popular (1936)

La crisi dels darrers governs de dreta provocada per la política repressiva, la falta de solucions als problemes econòmics del país, la defensa dels interessos dels grups dominants i l'escàndol de l'estraperlo (casos de suborn en altes esferes del poder) van comportar la convocatòria de noves eleccions per al 16 de febrer de 1936. Les forces

progressistes, de centreesquerra, es van presentar agrupades en el Front Popular, format per Izquierda Republicana, Unión Republicana, el PSOE, el PCE, el Partido Sindicalista, el POUM i la UGT. La CNT no hi va participar però va donar suport a aquesta coalició. El seu programa consistia a recuperar les reformes del primer bienni republicà i l'amnistia per als presos polítics. La dreta s'hi va presentar amb el Bloc Nacional, liderat per Calvo Sotelo i constituït per la CEDA, els monàrquics i els tradicionalistes. El Front Popular va guanyar les eleccions. Manuel Azaña va ser nomenat president de la República i Santiago Casares Quiroga, cap de govern. El nou govern va decretar l'amnistia per als presos polítics i el restabliment de la Generalitat de Catalunya. També va continuar les reformes frenades el 1933. Aquestes mesures van provocar tota mena de conflictes.

L'extrema dreta, sobretot la Falange, va reaccionar violentament davant del triomf del Front Popular i de les seves mesures i es van produir enfrontaments entre extremistes de dreta i d'esquerra. Uns falangistes van assassinar el tinent socialista de la guàrdia d'assalt José del Castillo i més tard, com a venjança, un grup de policies uniformats va assassinar el líder de la dreta monàrquica José Calvo Sotelo. A més a més, els sindicats CNT i UGT també van radicalitzar les seves posicions. Es van produir conflictes al camp i els camperols, davant de la lentitud de la reforma agrària, van ocupar finques.

2.2. L'esclat de la Guerra Civil Espanyola

Abans de la guerra, es va viure a Espanya una situació difícil caracteritzada per la tensió entre les forces socials i polítiques i per la violència. El país tenia una economia endarrerida incapaç de satisfer les necessitats de la població. Una part era pobre i analfabeta i l'altra part era rica, privilegiada i posseïa moltes propietats. A més a més, la societat estava dividida políticament en dos bàndols: els de dretes i els d'esquerres. Els sectors més radicals de l'esquerra volien una revolució social i els extremistes de dretes consideraven que s'havia de dur a terme un cop d'Estat. Les tensions van desencadenar un clima de violència social i al govern li era molt difícil garantir l'ordre públic. El clima polític es va crispar encara més amb l'assassinat del tinent José del Castillo i després, com a reacció, va ser assassinat el diputat de dretes Calvo Sotelo.

El pla del cop d'estat va ser dissenyat per un sector important de l'exèrcit després del triomf del Front Popular. El 8 de març de 1936 va tenir lloc a Madrid, a casa d'un amic de Gil Robles, una reunió de diversos generals on es va acordar organitzar un alçament militar i també que el govern estaria format per una Junta Militar presidida pel general Sanjurjo, és a dir, el futur cap d'Estat seria ell. Tot i això, al 1936 va patir un accident d'avió i va morir. Els militars més destacats que es van sublevar van ser Francisco Franco, José Sanjurjo, Emilio Mola, Gonzalo Queipo de Llano, Manuel Goded, José Millán Astray i Juan Yagüe i comptaven amb l'ajut de la Falange. Va ser el general Mola qui va organitzar el cop d'Estat des de Pamplona, l'anomenaven "El Director". Ell sabia que calia fer-se amb el poder, de manera coordinada, a les guarnicions de les cinquanta-dues províncies d'Espanya i anihilar immediatament les organitzacions obreres. Aquest va aconseguir comprometre en el cop a nombroses guarnicions però tenia dubtes sobre el triomf del cop al lloc fonamental, Madrid, i també sobre Catalunya, Andalusia i València. L'exèrcit d'Àfrica, el més ben equipat de les forces armades espanyoles i el més professional, en va ser la peça fonamental del cop. La preparació de l'alzamiento es va veure dificultada pels intents del govern republicà de neutralitzar els generals sospitosos. Franco va ser destituït del seu càrrec de cap de l'Estat Major i el van enviar a les Canàries; Goded va ser traslladat a les Balears; Mola, comandant de l'exèrcit de l'Àfrica, va anar a parar a Pamplona. Aquest últim trasllat va

ser un error ja que Pamplona era el nucli del carlisme i de les seves milícies, els requetès. Així, Mola es va trobar en un lloc idoni per organitzar la insurrecció a la Península. Tot i això, el cap de la conspiració va ser Sanjurjo. Al govern de Casares Quiroga li van arribar, per diverses fonts, notícies del que s'estava tramant però no va actuar amb contundència contra els conspiradors. Els preparatius per a la participació de Franco en el cop es van fer abans. El 5 de juliol, el marquès de Luca de Tena, propietari del diari monàrquic ABC, va donar instruccions al seu corresponsal a Londres perquè aconseguís un avió per dur Franco de les Canàries al Marroc, on s'havia de fer càrrec de l'exèrcit de l'Àfrica. Aquest en va llogar un i va formar un grup de passatgers que aparentment anessin de vacances per encobrir l'autèntica finalitat del vol. L'assassinat de Calvo Sotelo va accelerar els plans de l'alçament. El 17 de juliol del 1936 a Melilla, Tetuan i Ceuta, el general Yagüe va decretar l'estat de guerra, i el 19 de juliol a la Península es va dur a terme l'alçament militar. El 19, el general Franco, després d'assegurar l'èxit de l'aixecament a les Canàries, va arribar a la ciutat de Tetuan per posar-se al capdavant de les tropes africanes. Aquest mateix dia, Mola va aconseguir controlar Navarra. Els insurrectes es van apoderar dels òrgans de govern d'algunes ciutats i van constituir una junta d'alts càrrecs militars per restablir l'ordre i acabar amb el Front Popular. El govern va trigar a respondre-hi i, en dos dies, es van fer forts a Canàries, al nord d'Àfrica, Castella i Lleó, una part d'Aragó, Navarra, La Rioja, Oviedo, Mallorca, Eivissa, una part d'Andalusia, una part d'Extremadura i Galícia. Quiapo de Llanos es va sublevar a Sevilla i Manuel Goded a Mallorca i després a Barcelona. La majoria dels territoris on va guanyar la sublevació eren zones agrícoles i d'orientació política conservadora. El cop d'estat va ser un fracàs a Catalunya, Madrid, les zones industrials del País Basc, Astúries (menys la ciutat d'Oviedo), Santander, Menorca, València, Castella-La Manxa i a una part d'Extremadura i d'Andalusia. La República va mantenir les grans ciutats i els nuclis industrials i obrers. El 19 de juliol José Giral, nou cap de govern, va decidir donar armes a les milícies dels sindicats i dels partits del Front Popular. Els conspiradors no havien previst que la seva insurrecció es convertiria en una guerra civil. Havien planificat un ràpid alçament, seguit d'un govern militar com el de 1923, i no havien comptat amb la força de la resistència obrera, a part que només tenien l'èxit assegurat en algunes regions.

2.3. Els bàndols enfrontats i les implicacions internacionals

Espanya va quedar dividida en dues zones. Va restar en mans de la República el territori més urbanitzat i industrialitzat i, en canvi, els rebels van controlar les zones de predomini agrícola i ramader. Els militars van tenir el suport d'una part molt important de l'exèrcit, de l'Església, dels sectors més conservadors i sectors de les classes mitjanes agràries i urbanes. D'altra banda, els republicans van comptar amb el suport d'una part de l'exèrcit, de les forces de seguretat i sectors socials populars (obrers, camperols...). Espanya va ser considerat el primer escenari d'operacions en el qual van combatre les forces democràtiques i els règims feixistes que després es van enfrontar a la Segona Guerra Mundial. Els règims autoritaris van donar suport diplomàtic, polític i militar als militars sublevats. Alemanya va facilitar material de guerra, artilleria, tancs i principalment aviació (legió Còndor) i Itàlia va proporcionar també avions (l'Aviazione Legionaria), material de guerra i voluntaris. Portugal també va ajudar amb voluntaris. Pel que fa a les democràcies europees, es decantaven cap a la legalitat republicana però, per no agreujar la tensió europea, França i Gran Bretanya van impulsar una política de neutralitat i de no-ingerència en la guerra espanyola (Comitè de no-intervenció) a la qual es van afegir altres països. Tot i això, la República va tenir el suport de l'URSS que va proporcionar avions, pilots, assessors, tancs i material bèl·lic i de les Brigades Internacionals formades per voluntaris estrangers procedents d'arreu del món.

2.4. La Catalunya revolucionària

A Catalunya, gràcies a la població armada es va aconseguir sufocar la revolta però això va acabar esdevenint un problema. La pèrdua del control del carrer per les forces d'ordre públic va possibilitar que la tensió social i política derivés en violència. Grups radicals van iniciar un seguit d'actes violents i d'assassinats contra les persones considerades enemigues de la revolució, com per exemple propietaris, militants de partits de dretes i sacerdots. També es van cremar moltes esglésies i l'exèrcit gairebé havia desaparegut, ja que molts oficials van ser detinguts, executats i altres s'havien amagat. El 20 de juliol de 1936 el president Companys va convocar els dirigents de la CNT i els va oferir de crear el Comitè Central de Milícies Antifeixistes amb l'objectiu de poder restablir l'ordre públic. Els anarquistes van acceptar perquè consideraven que en aquell moment no era possible dur a terme la revolució social. El Comitè va ser integrat per les principals organitzacions d'esquerreres (ERC, CNT-FAI, UGT, PSUC, POUM, Unió de Rabassaires i Acció Catalana) i es va constituir el dia 21 de juliol. Dos mesos després va ser dissolt. A més a més, les organitzacions antifeixistes van organitzar columnes de milicians per poder avançar cap a Aragó i recuperar les zones dominades pels insurrectes. Els milicians, tot i que no disposaven de gaire material bèl·lic ni tenien una organització militar eficaç, van aconseguir establir el front. Forces catalanes van intentar també la conquesta de les illes Balears però van ser derrotades. A partir del 21 de juliol, els obrers van començar a tornar a anar als seus llocs de treball i es van trobar que un gran nombre de propietaris havien estat assassinats o havien fugit. Aquests van haver d'assumir el control de moltes empreses. El govern de la Generalitat, per tal de legalitzar, ordenar i reconduir el procés de presa de control, va promulgar el decret de col·lectivitzacions. Les companyies amb capital estranger, els bancs i les caixes d'estalvi en van quedar exclosos. Al camp les col·lectivitzacions van provocar conflictes ja que molts propietaris s'hi oposaven.

2.5. L'evolució de la zona republicana

Al començament de la guerra, el territori republicà va ser controlat per organitzacions i grups revolucionaris que impedié al govern imposar la seva autoritat. Els partits i els sindicats d'esquerres van organitzar comitès obrers per dirigir l'esforç bèl·lic i controlar la rereguarda. També van crear les seves pròpies milícies armades que després es van fusionar per formar l'Exèrcit Popular. Els comitès obrers van ocupar i col·lectivitzar fàbriques i van repartir entre els pagesos les terres dels grans propietaris les quals havien estat confiscades. També es van dur a terme actes anticlericals i tots els símbols religiosos, aristocràtics i burgesos van ser considerats com a enemic. Les accions revolucionàries dutes a terme van dividir i debilitar molt el bloc republicà. El setembre de 1936 es va iniciar un procés de restabliment de l'estructura estatal de la República per intentar controlar la situació. Al novembre del mateix any, els anarquistes van entrar al govern de Largo Caballero i gràcies a això va poder recuperar l'autoritat perduda però aviat van sorgir problemes entre les diferents forces republicanes. Els comunistes, els republicans i una part dels socialistes defensaven la necessitat d'aturar la revolució social i de donar prioritat a guanyar la guerra i, d'altra banda, els anarquistes i els trotskistes es van oposar a algunes de les mesures del govern. Aquesta divisió entre les forces republicanes va desencadenar al maig de 1937 un enfrontament armat a Barcelona anomenat els Fets de Maig. Aquest es va iniciar el dia 3 de maig de 1937 quan la policia, d'acord amb les instruccions de Rodríguez Salas, comunista i comissari general d'Ordre Públic de la Generalitat, va intentar desallotjar l'edifici de la Telefònica de Barcelona controlat per la CNT-FAI. El motiu va ser que els anarquistes interferien les comunicacions entre les autoritats de la República i les de la Generalitat. Aleshores, anarquistes i militants del POUM es van revoltar contra la Generalitat i van aixecar barricades a Barcelona. Durant quatre dies, hi va haver enfrontaments armats i persecucions, fins que l'enviament de reforços per part del govern va fer cedir la CNT i el POUM. Els Fets de Maig van causar la dimissió de Largo Caballero, l'ascens de Juan Negrín i el POUM es va il·legalitzar. A més a més, el PSUC va aconseguir l'hegemonia enfront de la CNT. El nou president va formar un nou govern sense presència anarquista

i amb una forta influència comunista. A més a més, el poder republicà es va reforçar i centralitzar i es va potenciar la importància de l'Exèrcit Popular.

2.6. La zona franquista

El fracàs del cop militar a moltes zones d'Espanya i l'inici de la Guerra Civil va provocar una sèrie de transformacions en el bàndol nacional. El principal objectiu de la zona sublevada era destinar tots els esforços a guanyar la guerra i per això es va establir un poder militar únic. Degut a la mort del general Sanjurjo, que va morir en un accident d'avió, es va constituir un òrgan de poder que va ser la Junta de Defensa Nacional (JDN) i el 21 de setembre de 1936 va escollir el general Franco per exercir el comandament únic militar. Més tard, va ser anomenat generalíssim i cap de govern. També es va convertir en la màxima autoritat política i tenia poders plens. El dia 19 d'abril de 1937 es va decretar la unificació de totes les forces polítiques en un partit únic anomenat Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista (FET y de las JONS). Un any després es va crear el primer govern franquista a Burgos. Franco va instaurar una dictadura de caràcter feixista, ell era el cap de l'Estat i el govern, controlava tots els exèrcits i era cap del partit únic. El nou estat també defensava una societat basada en el conservadorisme i en la superioritat del catolicisme per articular la societat. Altre objectiu va ser acabar amb les reformes republicanes. Es va abolir la reforma agrària, la legislació laboral i social, la llibertat religiosa i els estatuts d'autonomia. En la zona franquista es va produir des de els inicis del conflicte una persecució contra les persones, organitzacions i institucions vinculades a la República i també aquells que no manifestaven la seva adhesió al règim. Els nacionals volien atemorir la població i així impedir qualsevol oposició al nou Estat. Pel que fa a l'Església, va donar suport als insurrectes perquè les relacions amb la República havien estat molt tenses i per les persecucions religioses dutes a terme durant els primers mesos de la guerra.

2.7. L'evolució militar del conflicte

2.7.1 El progrés cap a Madrid

La primera etapa de la guerra es va desenvolupar entre el juliol de 1936 i el març de 1937. L'estratègia dels rebels era avançar des del sud cap a Madrid i ocupar la capital de l'Estat. El general Mola ho havia intentat des del nord però va fracassar. Els nacionals van ocupar Extremadura a l'agost i Toledo al setembre. A partir d'octubre del mateix any, els colpistes van dur a terme una gran ofensiva sobre Madrid i el govern es va traslladar a València. Van intentar ocupar la ciutat pels afores de la capital però no ho van aconseguir, al febrer va tenir lloc la batalla del Jarama i al mes de març la batalla de Guadalajara i en totes dues els insurrectes van fracassar. Al novembre l'exèrcit republicà va aconseguir frenar l'ofensiva franquista. A causa d'això, els rebels van decidir canviar de front.

2.7.2. La batalla del Nord

Entre l'abril i el novembre de 1937 va tenir lloc la segona etapa del conflicte. L'objectiu dels insurrectes era apoderar-se del control de les indústries i les matèries primeres de la regió cantàbrica i també eliminar el front de la rereguarda que impedia utilitzar tot l'esforç bèl·lic per ocupar Madrid que era el front principal. Els rebels van atacar les grans ciutats del nord d'Espanya. El 26 d'abril de 1937 la legió Còndor alemanya va dur a terme el bombardeig de Gernika, el juny les tropes franquistes van ocupar Bilbao, a l'agost Santander i a l'octubre Astúries. Les tropes republicanes van iniciar dos ofensives per reduir la pressió al nord. Aquestes ofensives van ser la batalla de Brunete, població situada a prop de Madrid, i la batalla de Belchite, a Saragossa. Tot i això no van poder evitar la caiguda del nord peninsular i no van aconseguir avenços territorials importants.

2.7.3. La batalla de l'Ebre

Al desembre de 1937 es va iniciar la tercera etapa amb la batalla de Terol que va acabar al novembre de 1938. El 22 de desembre de 1937 els republicans van aconseguir ocupar Terol però els franquistes la van reconquerir el febrer de 1938. Les debilitats de l'exèrcit

republicà va fer que Franco decidís posposar l'atac contra Madrid i iniciar l'ofensiva contra Aragó i més tard contra Catalunya i València. Les tropes franquistes van avançar sobre Aragó i van arribar al Mediterrani per la zona de Castelló i amb això Catalunya quedava separada de la resta del territori republicà. El govern de la República, per impedir el progrés dels sublevats i per enllaçar de nou les dues zones republicanes, va organitzar una ofensiva i es va iniciar la batalla de l'Ebre que va durar tres mesos i va tenir un cost de vides molt elevat. Els republicans van creuar el riu Ebre i van conquerir pobles de la zona. A l'octubre els nacionals van iniciar una contraofensiva i, després de durs combats, l'exèrcit rebel va aconseguir avançar ja que disposaven del suport militar italià i alemany. El novembre de 1938 l'exèrcit republicà va haver de retirar-se a l'altra riba de l'Ebre.

2.8. L'ocupació de Catalunya i la fi de la guerra

L'última etapa del conflicte va tenir lloc entre el desembre de 1938 i l'abril de 1939. Després de la batalla de l'Ebre l'avanç dels nacionals sobre Catalunya era imparable. L'ofensiva franquista va avançar ràpidament davant una resistència aïllada i mal coordinada. Barcelona va ser ocupada el 26 de gener de 1939, el 4 de febrer va caure Girona i poc després l'exèrcit rebel va arribar a la frontera francesa. La retirada de l'exèrcit republicà va provocar l'exili de milers de persones i els alts càrrecs polítics de la República van marxar a França abans de l'acabament de la guerra a Catalunya. El febrer de 1938 només quedaven en mans republicanes Madrid i la zona centre d'Espanya. El govern de Negrín va intentar resistir però les diferències entre els republicans ho van impedir. L'exèrcit republicà volia acabar la guerra però els comunistes volien defensar-se fins al final. El coronel Casado va realitzar un cop d'estat a Madrid i va crear una junta anomenada el Consejo de Defensa Nacional que va intentar sense èxit negociar amb Franco per aconseguir una pau honrosa i sense represàlies. Franco ho va rebutjar i el 28 de març van ocupar la capital. En poc temps van ocupar la resta del territori i l'1 d'abril de 1939 un comunicat de guerra va considerar acabat el conflicte. La guerra va provocar un gran nombre de morts, mutilats i ferits i també un gran nombre de víctimes de la repressió i la violència en els dos bàndols. També va tenir lloc l'exili de molts espanyols que van marxar a França, altres van anar-se'n a Amèrica Llatina i a l'URSS. El mateix govern de la República va constituir a Mèxic un govern a l'exili. Els nacionals un cop acabada la guerra van imposar un règim dictatorial.

2. La Guerra Civil a Cassà de la Selva i el paper de l'Ajuntament en els darrers dies de la Guerra Civil

Després de l'aixecament militar del general Francisco Franco el 18 de juliol de 1936, i més concretament després que aquest cop militar fracassés a Barcelona gràcies a la intervenció conjunta del govern de la Generalitat, la Guàrdia Civil i part de la ciutadania de Barcelona, Catalunya va viure unes setmanes d'ambient plenament revolucionari ja que el poder va passar en mans dels sindicats anarquistes de la CNT-FAI.

Per aquest motiu, no és gens estrany que a partir d'aquest moment, es creessin per tot Catalunya una gran quantitat de Comitès de Milícies Antifeixistes, integrats bàsicament per gent procedent d'aquests sindicats (tot i que també n'hi havia d'altres vinculats a d'altres formacions polítiques del Front Popular) els quals varen assumir el poder en moltes poblacions, en un moment de debilitat de la Generalitat de Catalunya, ja que aquesta no podia controlar tot el territori ni mantenir l'ordre públic.

El problema va ser que a molts d'aquests comitès locals, en lloc de continuar lluitant contra el cop d'estat que havia perpetrat el general Franco, varen començar una revolució obrera, camperola i anarcosindicalista que anava destinada a canviar i millorar la forma de vida de la gent del país.

En molts llocs, aquesta "Revolució" va derivar en l'aparició de tot un seguit d'actes de revenja o de violència contra tot allò que representava o formava part d'aquest antic règim. Per aquest motiu es varen produir tota mena de denúncies, robatoris, confiscacions i col·lectivitzacions de terres o empreses. També es varen produir assalts i cremes d'esglésies, convents i monestirs. Les detencions, empresonaments o assassinats de sacerdots o de gent de dretes estaven a l'ordre del dia. Aquests atacs crearen un ambient o clima de por, tensió i de violència completament intolerable, insostenible i injustificable.

Cassà no va ser aliena a aquesta situació o efervescència revolucionària. Per sort els membres que formaren part del Comitè Local de Milícies Antifeixistes tenien una estreta relació amb les autoritats de l'Ajuntament, que en aquell moment estava dirigit per l'alcalde Josep Dalmàs. El Comitè estava encapçalat per en Lluís Xena i Matas de la CNT¹ i molts dels seus membres eren regidors del propi Ajuntament o bé ho varen ser en els mesos següents i al llarg de la Guerra Civil. En definitiva el Comitè era com una prolongació del propi Ajuntament i la seva seu estava situada a la casa de la vila.

Aquest fet va permetre un control molt ferm sobre tota la població i va evitar qualsevol mena d'acte de violència o enfrontament entre els seus habitants. Gràcies a aquests dirigents i a la política que van dur a terme el seny es va imposar sobre la rauxa en aquests primers dies de la Guerra Civil.

Tot i això no es varen poder evitar d'altres problemes:

Crema de l'església parroquial

El dia 25 de juliol de l'any 1936, a primera hora del matí, van arribar a Cassà els membres del Comitè de Sant Feliu de Guíxols els quals van venir a cremar i destruir l'església parroquial. Després d'uns minuts de tensió i de persuasió per part de l'alcalde Dalmàs i la resta de membres del Comitè aquests varen marxar sense poder dur a terme el seu propòsit².

La mateixa tarda varen arribar els del Comitè de Salt. Es tractava de tota una colla d'homes armats que desfilaren des de la plaça de la Coma cap al carrer Major i la plaça del Dr. Botet. Caminant en formació militar es varen dirigir cap a l'església, on els membres de l'Ajuntament i del Comitè no pogueren fer res per aturar-los³. Finalment acabaren assaltant i destruint l'església⁴.

¹ Font oral (Rosa Calzada, 2017).

² La informació ampliada d'aquest fet es pot trobar a: MAYMÍ, Josep: Josep Dalmàs. Un model de gestió política, Cassà de la Selva, Ajuntament de Cassà, 2015, p. 68-69.

³ *Ibidem.* p. 68-69

⁴ Causa General (Archivo Histórico Nacional, Portal de Archivos Españoles –PARES-).

Tots els bancs, cadires, confessionaris, canelobres, sants, quadres i altars de les capelles laterals van ser trets de l'església i foren llençats en una pila al bell mig de la plaça de Sant Pere ja que els volien cremar⁵. Com que la pila d'objectes era massa gran i hi havia el perill d'incendiar les cases del voltant de la plaça, tots aquests objectes foren traslladats i cremats en el descampat que hi havia on ara hi ha el camp de futbol⁶.

A diferència del que s'havia dit o publicat durant molt anys, el retaule de l'altar major no fou destruït en aquest moment. Aquest va ser desmuntat per ordres de l'alcalde Dalmàs i va ser guardat en una sala annexa de la mateixa església parroquial. No fou fins un any més tard, quan, essent fora l'alcalde del nostre poble i mentre uns soldats hi feien estada, el varen descobrir i el varen cremar perquè no tenien llenya per escalfar-se i fer el ranxo⁷. D'aquesta manera es perdé un dels elements artístics i pictòrics més importants i representatius del poble de Cassà.

Al mateix temps amb l'ajuda de diverses persones del poble la nostra església quedà totalment despullada. Les campanes foren llençades daltabaix del campanar a la plaça de Sant Pere, on s'havia fet una pila de terra o sorra⁸. Solament es deixaren les campanes que tocaven els quarts i les hores. Tots els objectes de culte (creus, calzes, reliquiaries...) foren portats a can Vall-llobera i temps després varen desaparèixer. Segurament es varen fondre per aconseguir els suposats metalls preciosos que les formaven, varen ser donades al Govern de la Generalitat o bé es varen vendre⁹.

La rectoria també fou saquejada. Tots els arxius parroquials, documents i llibres que allà s'hi guardaven foren llençats a la plaça de Sant Pere. Gràcies a la intervenció miraculosa de diverses personalitats del poble (sobretot gràcies al senyor Eusebi Deulonder, secretari judicial o bé al senyor Joan Gener i Roca), alguns d'ells es

⁵ BOSCH I MERCADER, J. "Intent de fer història de cinc anys foscos: 1939-1940 (1)". Llumiguia 532 (setembre del 1996), p.68.

⁶ BOSCH I MERCADER, J "Intent de fer història de cinc anys foscos: 1939-1940 (5)". Llumiguia 536, (gener del 1997), p. 74.

⁷ MAYMÍ. *Josep Dalmàs*, p. 70.

⁸ Font oral (Narcís Anguila, 2017) i BOSCH. "Intent de fer història (1)", p.68.

⁹ BOSCH. "Intent de fer història (5)", p.74.

pogueren salvar, especialment els llibres de baptismes, matrimonis i defuncions, amb l'excusa no certa que els llibres del jutjat havien estat destruïts durant el segle XIX i que per conèixer aquestes dades solament es podia fer a través d'aquests documents¹⁰. Tot i això es perderen per sempre molts altres llibres i documents que actualment serien molt útils i importants per conèixer de primera mà quina havia estat la història de Cassà.

L'última setmana juliol de 1936 també es va assaltar el convent i el centre d'ensenyança dels germans de les Escoles Cristianes i el convent de les filles del Sagrat Cor de Maria situades al carrer Germà Agustí on actualment hi ha l'escola de La Salle¹¹. Pocs dies més tard, el dia 2 d'agost de 1936, alguns incontrolats també varen saquejar l'ermita del Remei (veïnat de Sangosta) i l'ermita de Sant Vicenç d'Esclet¹².

L'església parroquial, el convent de les filles del Sagrat Cor de Maria i el centre d'ensenyança dels Germans de les Escoles Cristianes Tots varen ser confiscats per l'Ajuntament segons l'acta del dia 2 d'agost¹³ sabem que a partir d'aquest moment la rectoria fou utilitzada com a Hospital Municipal. El convent de les filles del Sagrat Cor de Maria es va fer servir com a Escola Nacional i el convent dels germans de les Escoles Cristianes com a lloc de residència per les nombroses persones refugiades que arribaven cada dia a Cassà fugint de la Guerra.. Aquestes persones s'instal·laven en un primer moment en aquests edificis fins que posteriorment eren repartits en diverses cases del poble i acollits per diverses famílies¹⁴.

Més difícil va ser donar una nova funció a l'església parroquial. Tot i que les autoritats locals volien que aquesta construcció fos destinada a fer-hi el lloc de mercat setmanal, i que per això s'hi va dur a terme tot un seguit d'obres, com ara la obertura d'una nova porta d'entrada des de l'absis de l'església i la construcció d'un gran finestral al seu

¹⁰ Per més informació MAYMÍ. Josep Dalmàs i BOSCH, J.: "Intent de fer història de cinc anys foscos: 1939-1940 (2)". Llumiguia 533 (octubre del 1996), pp.76.

¹¹ AMCS/Administració Local. Secretaria. Reg. 10377, Capsa B1447

¹² *Ibidem*.

¹³ Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament de Cassà de l'any 1936. AMCS/Administració Local, reg. 12, Capsa B1531.

¹⁴ AMCS/Arxiu sonor. Biblioteca auxiliar. Modesta Cristià. i Narcís Anguila, 2017)

damunt, l'església mai es va fer servir com a seu pel mercat, ja que les diverses parades no hi volien vendre els seus productes¹⁵. Finalment es va utilitzar com a magatzem provisional o bé com a lloc on hi feien estada els soldats que pernoctaven a la nostra població quan estaven de pas¹⁶.

Religiosos amagats a la nostra població

Durant tota la Guerra en moltes de les cases del poble, especialment aquelles on hi vivien les famílies més riques o importants del poble, hi va haver tot un seguit de capellans, monges i sacerdots amagats. Aquest va ser el cas per exemple de la casa d'en Damià Garriga situada a la Plaça de la Coma on s'hi va estar mossèn Alfons Bosch i mossèn Gabriel Garcia¹⁷, can Botanch, a la mateixa Plaça de la Coma, on tenien amagat a mossèn Miquel Genóher, mossèn Josep Calzada¹⁸ i mossèn Emili Cornellà¹⁹, can Rusalleda, situada al carrer Ample, on hi van tenir amagada una tia que era monja i una novícia que eren de Calella²⁰ o can Nadal, situada a l'actual Rambla Onze de Setembre, on hi va haver amagat un mossèn que es deia Narcís, entre molts d'altres.

En un primer moment aquest fet es portava en complet secret per part de les famílies que els acollien i els amagaven ja que podien patir tota mena de represàlies si els descobrien. Però amb el pas del temps aquesta situació va anar canviant i en la majoria dels casos aquest fet va ser tolerat. Molts d'aquests capellans practicaven tota mena d'actes litúrgics en cases particulars o bé en llocs apartats. De fet les autoritats locals també ho sabien i feien els ulls grossos o bé miraven cap a un altre costat sempre que aquests actes no sobresortissin de l'àmbit privat²¹.

¹⁵ BOSCH, J. "Intent de fer història (5), p. 74".

¹⁶ MAYMÍ. *Josep Dalmàs*, 68-69.

¹⁷ BOSCH I MERCADER, J.: "Intent de fer història de cinc anys foscos: 1939-1940 (3)". *Llumiguia* 534, (novembre del 1996), pp. 75-76.

¹⁸ MAYMÍ. *Josep Dalmàs*, p. 82.

¹⁹ ROGER, A: *Mossèn Emili de Blanes (1877-1947)*. "La recuperació del fons personal del prevere Emili Cornellà i Roig". *Revista Blanda*, 9 (2006), p. 127.

²⁰ Font oral (Dr. Josep Rusalleda, testimoni recollit per l'arxivera Dolores Grau, 2007).

²¹ MAYMÍ. *Josep Dalmàs*, p. 82.

Josep Bosch i Mercader en el seu article titula: *“Intent de fer història de cinc anys foscos, 1936-1940 (III)”* publicat en el número 534 de la revista Llumiguia del mes de novembre de l’any 1996, encara se’n recorda com mossèn Joan Buch, rector de Sant Andreu Salou, que va estar amagat a casa seva, hi feia missa: *“Ben aviat organitzarem la Santa Missa, amb un permís especial que vaig recollir del canonge Costa ingressat a l’asil de les Germanetes dels pobres de Girona i que estava investit de poders pel bisbe Cartanyà, ja a la Zona Nacional. Una copa de vidre i un platet també de vidre era el que servia de calze i patena. Les partícules es feien amb farina pastada amb aigua i eren cuites i aixafades entre dues planxes de planxar roba ben calentes”*.

Per sort cap d’ells va ser denunciat i no es va produir cap detenció ni assassinat. De fet els membres de l’Ajuntament o del Comitè local varen fer fora diverses vegades als membres incontrolats dels Comitès dels pobles del voltant que els venien a buscar²².

Empresonament de les famílies importants del poble

El 14 de setembre de 1936 les autoritats municipals d’aquell moment varen decidir detenir i empresonar als caps de les principals cases o famílies del poble per tal d’evitar qualsevol mena d’acte de revenja vers aquestes persones. En concret varen ser detinguts en Joan Domingo, en Lluís Bagué, en Manel Maymí, en Salvi Rodà, l’Emili Teixidor, en Josep Mestres, en Francisc Oller, en Joan Vidal, en Miquel Botanch, en Mariano Pla i en Joaquim Presas²³. Tots ells foren tancats durant un mes a la casa de can Vall-llobera de la plaça de la Coma i que havia estat reconvertida en presó provisional²⁴. Més que un càstig, aquesta actuació s’ha d’entendre com un element de protecció vers aquestes persones, ja que d’aquesta manera les autoritats locals els tenien tots tancats i controlats i els podien protegir davant dels atacs que podien efectuar gent de la mateixa població o dels comitès dels pobles del voltant. Gracies a aquesta actuació duta a terme per part de l’Ajuntament i el Comitè local es pot dir que no es va produir cap mena de vessament de sang dins de la nostra població al llarg de la Guerra Civil. Un cop va

²² “No solament venien a buscar capellans o monges sinó que també es volien emportar a gent de dretes. Aquest és el cas per exemple de la família Rodà, Dausà, etc”. MAYMÍ, *Josep Dalmàs*, p. 71.

²³ Causa General (Archivo Histórico Nacional, Portal de Archivos Españoles –PARES-)

²⁴ *Ibidem*.

passar tota aquesta efervescència revolucionària, totes aquestes persones foren alliberades el dia 19 d'octubre d 1936 i varen poder tornar a casa seva²⁵.

Al mateix temps durant els primers mesos de la Guerra Civil, l'Ajuntament de Cassà va ordenar a les famílies més riques i més importants del poble el pagament d'una sèrie de quotes (en un primer moment eren unes 200.000 ptes) per tal de sufragar les despeses causades pels danys i les conseqüències de la guerra i per tal de fer front al gran atur que patia el poble en aquell moment²⁶.

Creació del nou Ajuntament

Per sort aquest ambient revolucionari només va durar unes setmanes. El dia 9 d'octubre de 1936 la Generalitat de Catalunya, que havia recuperat tot el seu poder, va ordenar la dissolució dels Comitès de Milícies Antifeixistes, els quals varen ser substituïts per nous ajuntaments. A Cassà aquest fet s'oficialitzà el 19 d'octubre de l'any 1936 amb la creació d'un nou consistori de la mà de moltes de les persones que havien format part del comitè local²⁷. L'alcalde de Cassà fou en Josep Dalmàs i els seus regidors foren en Lluís Xena, l'Àngel Dalmau, en Lluís Olivé, en Josep Coll, l'Hermenegild Roura, en Victor Sabrià, en Francesc Abella, en Lluís Adroher, en Primitiu Cassà, en Josep Suñé, en Carles Mir, l'Ataülf Maymí, en Joan Vilà, en Pere Auradell, en Josep Nonell, en Lluís Cassà i en Josep Ors. N'hi havia sis d'Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), sis de la Confederació Nacional del Treball (CNT), dos de la Unió de Rabassaires de Catalunya (URC), dos d'Acció Catalana Republicana (ACR) i dos del Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM)²⁸. D'aquesta manera quedava representat i integrat dins el mateix Ajuntament tot l'espectre polític d'esquerra del poble.

Tot i això en algunes poblacions del voltant de Cassà aquest fet no es va poder fer de manera tant fàcil i moltes d'aquestes antigues organitzacions (per exemple el Comitè

²⁵ Causa General

²⁶ BOSCH. Intent de fer història (2), p. 77 i MAYMÍ. *Josep Dalmàs*, p. 70.

²⁷ Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament de Cassà de l'any 1936. Acta del 9 d'octubre. AMCS/Administració Local. Reg. 12, Capsa, B1531.

²⁸ AHG, Fons Comissaria Delegada de la Generalitat de Catalunya.

d'Orriols) encara van continuar funcionant de manera autònoma fins a mitjans de l'any 1937 provocant nous actes de violència i de venjança contra la població civil.

Aquest és el cas per exemple dels germans cassanencs Ramon i Norbert Metje i Valls, els quals juntament amb un tal Joan Juanola de Campany, veí de Campany, varen ser detinguts pel comitè local de la Jonquera a tocar el mas Brugat d'aquella població, el 27 de març de 1937, quan volien travessar la frontera i passar-se al bàndol nacional. Foren detinguts i conduïts al castell de Recasens on varen ser assassinats. La seva defunció es troba inscrita en el registre Civil de Cantallops²⁹.

Un altre fet molt tràgic fou la mort d'en Narcís Duran Carbó que juntament amb l'Eugeni Domingo Figueres, tots dos de Cassà de la Selva, varen ser sorpresos per uns milicians a la Jonquera mentre realitzaven un viatge cap al sud de França, el 4 de maig de 1937, per vendre uns productes relacionats amb el món del suro o per comprar productes essencials per a la seva fàbrica d'aiguardents. No se sap perquè els varen detenir. Potser no els va agradar la resposta que els varen donar sobre el veritable motiu del seu viatge o simplement perquè coneixien les seves inclinacions polítiques. Els varen portar primer a Figueres on els varen interrogar i després els varen portar fins a Orriols, on el comitè local d'aquella localitat els va portar fins a les afores del poble, on a la nit del dia 06 de maig de 1937 varen matar a en Narcís Duran, mentre que el seu company Eugeni es va poder escapar completament il·lès. Va ser acollit en un mas proper i posteriorment va poder tornar a Cassà on va denunciar els fets davant de les autoritats locals. A causa d'aquest terrible crim el Comitè d'Orriols va ser destituït i tots els seus membres foren detinguts, jutjats o varen fugir. El cos d'en Narcís Duran Carbó va ser enterrat en el cementiri de Bàscara³⁰.

Col·lectivitzacions

Durant aquest període el nou ajuntament va dur a terme un seguit de col·lectivitzacions de les empreses i dels sectors productius més importants del poble seguint el decret que havia emès i publicat el govern de la Generalitat de Catalunya el dia 24 d'octubre de

²⁹ Causa General

³⁰ *Ibidem* i MAYMÍ, *Josep Dalmàs*

1936. A Cassà es va col·lectivitzar part de la indústria del suro, del ram de la construcció, del transport i dels espectacles públics³¹. L'Ajuntament va crear la Fàbrica Municipal del Suro, la qual venia els seus productes (taps o aglomerat) en diversos mercats estrangers (especialment a França i Anglaterra) a canvi de queviures o productes sanitaris que ja escassejaven en el nostre poble a causa de la guerra. Posteriorment aquests aliments eren repartits entre els habitants de Cassà³². Aquesta fàbrica municipal —que en realitat era la municipalització de la fabrica de suro la Reliable— també va servir per donar feina a molta gent del poble que estava aturada i que no tenia possibilitats de tirar endavant.

Josep Dalmàs i el seu ajuntament estaven molt preocupats pel proveïment d'aliments. De fet a mesura que anava avançant la guerra (mitjans de 1937 i inicis de 1938) i que les tropes franquistes s'anaven acostant cap a Catalunya, els aliments més bàsics escassejaven cada dia més. Per aquest motiu es creà la conselleria o regidoria de Proveïments i s'imposà les cartilles de racionament³³.

En una ocasió (agost de 1937) l'alcalde de Cassà va ser detingut a Figueres a causa d'una denúncia injustificada promoguda per la Conselleria de Proveïments de Girona durant un intercanvi de productes de suro amb diverses fàbriques o empreses del sud de França perquè s'havia superat la quantitat de productes que es podien adquirir. Després del seu alliberament, i davant d'aquesta detenció sense cap mena de sentit, el mateix alcalde va presentar la seva renúncia a l'igual que la de tots els seus regidors, però aquesta no va ser acceptada pel governador Civil de Girona. Per contra aquest governador va forçar la dimissió dels membres que hi havia al capdavant de la conselleria de Proveïments de Girona i els va substituir per uns altres, per tal que aquests fets no es tornessin a repetir³⁴.

³¹ MAYMÍ. *Josep Dalmàs*.

³² Font Oral (Narcís Anguila, 2017).

³³ Al capdavant d'aquesta conselleria hi havia els regidors Francesc Abella (ERC), Joan Vilà (CNT), Àngel Dalmau (URC), Lluís Olivé (ACR) i Josep Ors (POUM). Llibre d'actes del Ple. Acta del 20 d'octubre de 1936. AMCS/Administració Local. Secretaria. Reg. 12, Capsa B1531).

³⁴ MAYMÍ. *Josep Dalmàs*.

Robatori conselleria de Proveïments

Un altre fet tràgic i que va commocionar la vida del poble de Cassà va ser el robatori d'unes 125.000 pessetes de la caixa forta de la seu de Proveïments del poble i que estava situada a la casa de can Frigola, a l'actual carrer Avall. Després de les investigacions policials, i després d'haver detingut tres persones a Barcelona que no hi tenien res a veure, es va saber que el responsable d'aquest robatori havia estat el regidor Josep Suñé i Creus de la CNT, el qual va ser cessat com a regidor d'aquest Ajuntament, va ser detingut, jutjat i empresonat a la presó de Girona. La veritat és que aquest fet va provocar una gran commoció i picabaralla dins de l'Ajuntament i va fer que es trenqués la confiança entre alguns dels seus membres polítics, almenys durant una bona temporada³⁵.

Presència militar en el nostre poble

Durant els primers anys de Guerra no va haver-hi gaire presència militar dins el nostre poble. Aquesta situació va canviar entre finals del 1937 i primers del 1938 quan varen començaren les obres de construcció del camp d'aviació de la Torremansa, conegut també com a camp de Llagostera o aeròdrom 317.

Segons alguns testimonis orals el nombre de soldats que hi havia a Cassà va anar augmentant a mesura que els combats s'acostaven cap al nostre poble. També creixia en especial els caps de setmana, ja que venien molts soldats que estaven destinats a l'Hospital Militar de Caldes de Malavella, per gaudir de la vida lúdica i festiva del poble (gran nombre de bars, restaurants, cinemes, sales de ball, etc)³⁶.

Tot el vessament de sang que s'havia evitat durant tant de temps per part de l'acció de govern de l'ajuntament, es van esfumar de cop durant els últims dies de la Guerra Civil amb la retirada de les tropes republicanes i l'entrada de les tropes nacionals.

³⁵ Per més informació sobre aquest robatori es pot consultar tant el llibre MAYMÍ. *Josep Dalmàs* com BOSCH. Intent de fer història (6) publicat a la revista Llumiguia, 537, 1997, p. 67.

³⁶ Font oral (Modesta Cristià, 2017).

Tots aquests actes no varen ser realitzats pels mateixos cassanencs sinó que ens varen arribar des de fora. Varen ser provocats pel desenvolupament de la Guerra però els seus terribles efectes els varen viure i patir els nostres convilatans. Els membres de l'Ajuntament no varen poder fer res per evitar-los.

3. Les víctimes de la Guerra Civil a Cassà de la Selva

A les acaballes de la Guerra Civil, i més concretament durant la retirada de les tropes republicanes i l'entrada de les tropes nacionals i la posterior conquesta del poble de Cassà, es varen produir combats i enfrontaments entre aquests dos bàndols al voltant i dins de la nostra població, que provocaren víctimes mortals, majoritàriament cassanenques, a l'igual que la destrucció d'un gran nombre d'immobles i edificis.

Les causes per les quals Cassà va passar a ser considerat un objectiu militar encara estan per determinar. Tot i això si que se'n poden apuntar algunes possibles causes encara que sigui de manera provisional. Podria ser degut a la proximitat del poble de Cassà amb l'aeròdrom o camp d'aviació de la Torremansa (veïnat de Serinyà), per l'existència de la seu del comandament d'aquest camp d'aviació a la casa de can Trinxeria situada a la plaça de la Coma, per la posició geoestratègica de la nostra població envers la ruta de retirada de les tropes republicanes cap a Girona o cap a la Bisbal d'Empordà, per l'existència d'un gran contingent de tropes republicanes o de brigadistes internacionals (de Canadà, de l'antiga Txecoslovàquia...) dins el nostre poble, com un càstig o represàlia vers la població civil i als seus representants polítics per tots aquests anys de guerra i pels nombrosos actes de violència duts a terme durant la República i els primers anys de guerra a Catalunya i com un element de preparació per a l'entrada i posterior conquesta del poble de Cassà per part de les tropes franquistes (atemoriment de la població, marxa de molts dels seus vilatans, absència de combats dins de la població...), fet que s'acabà produint el dia 3 de febrer de 1939.

3.1 Els bombardejos a l'aeròdrom de Cassà

L'any 1938, el govern de la República va ordenar la construcció de nous camps d'aviació a Catalunya per tal de reforçar els camps ja existents (Figueres, Celrà, el Prat, Sabadell i Reus), per tal de protegir la costa i la rereguarda republicana i donar cobertura aèria als soldats que lluitaven al front del Segre i l'Ebre, davant l'avanç de les tropes franquistes cap a Catalunya i la divisió del territori republicà en dues parts (Catalunya i València).

Un dels nous aeròdroms que es varen construir en aquest moment a les comarques gironines va ser el camp d'aviació de Cassà de la Selva³⁷, juntament amb el de Banyoles-Martís, Verges, Garriguella i Vidreres. A tot Catalunya se'n varen construir una seixantena. Al mateix temps també es va dur a terme una nova reestructuració de tota la força aèria que lluitaven a favor de la República, amb la creació de l'Esquadra 7 que integrava tots aquells avions que no eren de fabricació soviètica i que no eren prou bons per lluitar al front i que es varen destinar per tant a la defensa i protecció de la costa catalana.

El camp d'aviació de Cassà, conegut també com a camp d'aviació de Llagostera, estava situat a uns 2 quilòmetres al sud de la població, a tocar la masia de la Torremansa i dins el veïnat de Serinyà.

Estava emplaçat dins del pla homònim de la Torremansa, conegut antigament com a Pla de Bellsolà. Es tracta d'una extensa plana al·luvial i fèrtil formada pels sediments aportats per la riera Verneda al llarg de milers d'anys.

S'estenia en l'espai comprès entre la masia de la Torremansa al nord, la riera Verneda a l'est i al sud, i la via del Carrilet a l'oest. Ocupava una superfície aproximada d'uns 530.000 metres quadrats.

³⁷ Per conèixer tota la informació referent a aquest aeròdrom o camp d'aviació de la Torremansa val la pena consultar l'obra de David Gesalí titulada: "*L'aeròdrom 317*". Plecs núm. 18. Publicació de l'Arxiu Municipal de Cassà de la Selva, Ajuntament de Cassà de la Selva, 2008.

Dins els cercles militars aquest camp era conegut amb el nom de l'aeròdrom 317. El número 3 corresponia a tercera regió aèria, el número 1 al primer sector de la regió i el número 7 el definia com el setè camp del sector.

Aquest camp s'havia concebut com a una de les seus de la Esquadra 7 que es dedicava a la protecció dels ports de Sant Feliu o Palamós i la defensa del tram de la Costa Brava Central.

La seva construcció va començar a finals de 1937 principis de 1938 quan un grup de topògrafs va escollir aquesta zona com la més idònia per a la construcció d'aquest camp d'aviació.

Seguidament varen començar les requisites dels camps de conreu que hi havia en aquesta zona ja que els seus propietaris no varen rebre cap mena de compensació. Al mateix temps les autoritats militars republicanes varen donar 24 hores als habitants del mas de la Torremansa (la família Casadevall³⁸) perquè abandonessin la seva casa ja que l'havien de reconvertir en una caserna per al camp d'aviació. En les seves proximitats s'hi va construir un gran refugi antiaeri.

Tots els camps de conreu d'aquesta zona es varen aplanar i es varen unir entre si. Es varen treure tots els termes que els delimitaven³⁹ i es van fer desaparèixer els camins, sèquies o recs que hi poguéss haver.

Tots els treballs de construcció es varen dur a terme de forma manual (pics, pales, cabassos, carros...)⁴⁰ gràcies al treball d'una gran quantitat de cassanencs que de forma obligada hi varen participar quan varen ser cridats per l'Alcalde davant de la demanda

³⁸ Aquesta família va anar a viure a Can Massó, una casa propera a la Torremansa, però ja situada dins el terme municipal de Llagostera (Font oral: Lluís Casadevall, 2017).

³⁹ Font oral (Pilar Barrera de can Carbonet, 2017).

⁴⁰ Per més informació sobre la construcció d'aquest aeròdrom podem veure l'article de Josep Bosch i Mercader sobre el camp d'aviació de la Torremansa (revista Llumiguia,2003) i el llibre de Toponímia del veïnat de Serinyà escrit per Joaquim Mundet i Xavier Niell (en premsa), especialment el capítol dedicat a aquest camp d'aviació.

del cap de la Prefectura d'Obres de la Força Aèria de la República, fent jornades de sol a sol a canvi d'un sou de 5 pessetes⁴¹.

Gràcies al treball de David Gesalí titulat L'Aeròdrom 317 publicat en els Plecs de l'Arxiu Municipal de Cassà, i sobretot als documents dipositats a *l'Archivo Histórico del Ejército del Aire* situat a Villaviciosa de Odón, i a *l'Archivo General Militar de Ávila* es pot saber com era a grans trets aquest camp d'aviació.

A la part més alta del camí que des de can Carbonet baixava cap a la masia de la Torremansa (tocant amb l'antic camí ral de Santa Coloma a la Bisbal) hi havia una garita. Una petita caseta amb una barrera que feia les funcions de porta d'entrada del camp i que protegia l'únic accés rodat al camp⁴².

Al mateix temps aquest camp d'aviació era molt senzill. Estava format únicament per dues pistes de terra piconada.

Una estava situada de nord a sud i mesurava uns 950 metres de llargada per 200 metres d'amplada. L'altre, més petita anava de sud-oest a nord-est i mesurava 1200 metres de longitud per 250 metres d'amplada.

Al voltant de les pistes hi havia dues edificacions: al nord del camp d'aviació i al costat de la pista llarga (a 20 metres) hi havia la masia de la Torremansa que va ser utilitzada com a caserna pels pilots, mecànics i els treballadors que formaven part del camp.

L'altre edifici més petit, era la caseta dels Aviadors (actual xalet d'en Codolà), situada al costat de la pista petita i que va ser construïda en aquest moment. Era el lloc on hi havia la caseta del informador i que feia les funcions de torre de control.

⁴¹ Correspondència enviada a l'Ajuntament. AMCS/Administració Local. Serveis Militars.. Reg 1224 B2768, foli 283

⁴² També confirmat pel testimoni oral d'en Lluís Torrent de cal Rei dels Abeuradors (2017).

Al mateix temps la seu de comandament del camp va ser situada a can Trinxeria⁴³, un bonic casal d'època modernista situat a la plaça de la Coma dins el nucli urbà de Cassà i que va ser expropiat⁴⁴.

Al voltant del camp (especialment en el seu costat est) hi havia diversos bosquets, com ara la Pineda Fosca o el bosc d'en Codolà on es podien amagar els avions en cas d'atac⁴⁵. Degut a la seva proximitat amb la carretera de Girona a Sant Feliu de Guíxols (est) i la via del carrilet (a l'oest) el camp estava molt ben comunicat i disposaven de línia de telèfon.

En diversos punts del camp d'aviació hi havia diversos refugis antiaeris o bé elementals. En el projecte original de construcció del camp hi apareix documentat l'existència de set refugis: un d'antiaeri o de l'Estat Major i sis més d'elementals, anomenats també d'antimetral·la, ja que només protegien d'aquest perill perquè no estaven preparats per rebre l'impacte directe d'una bomba.

El refugi antiaeri més gran, d'uns 30 metres quadrats, estava situat a tocar la masia de la Torremansa, on actualment hi ha el jardí de la casa. Es tractava d'una gran instal·lació antibombes construïda pel sistema de volta de canó reforçada. En el seu disseny tenia dues entrades oposades amb escales que baixaven a un passadís estret i llarg, el sostre de la qual estava protegit per una volta de canó de ciment armat de tres a quatre metres de gruix. A les entrades de la cambra la galeria feia uns colzes per tal de minimitzar l'ona expansiva en cas d'un impacte a l'entrada.

Després de la Guerra Civil i durant molts anys els amos del mas Torremansa el varen utilitzar per tal de conrear-hi xampinyons. Molta gent de Cassà encara se'n recorda d'aquest fet i també d'haver-lo visitat alguna vegada. La seva entrada va ser tapiada pels actuals propietaris.

⁴³ D'aquest moment hi ha un bon testimoni en el llibre "*Habla un aviador de la Republica*" on l'aviador Juan Lario Sánchez va fer estada en aquesta casa i va ser un testimoni directe del bombardeig que patí el poble de Cassà el 29 de gener de 1939.

⁴⁴ AMCS/Administració Local. Entrada de l'11 d'abril de 1938.

⁴⁵ MUNDET, J i NIELL, X: "El camp d'aviació" dins del llibre *Toponimia del Veïnat de Serinyà*, Ajuntament de Cassà de la Selva (en premsa).

En canvi els altres refugis elementals, es trobaven situats al voltant del camp, en diversos punts perimetrals. Es tractava d'una galeria subterrània situada a uns dos metres sota terra, de cinc metres de llarg i amb una sortida amb escales a 90° a cada un dels extrems de la galeria. D'aquests solament se'n coneix l'existència de dos.

Un d'ells estava situat a tocar la caseta dels Aviadors (la Pajarera), actualment coneguda com a caseta o xalet d'en Codolà. Actualment es troba completament colgat de terra, però l'any 2008 va desenterrat per la família Rabionet-Frigola durant els actes de presentació del llibre de David Gesalí sobre aquest camp d'aviació duta a terme en el pla de la Torremsana (RABIONET, 2008)⁴⁶.

L'altre es trobava situat sobre el marge del camp del Coderch, a tocar l'encreuament que hi ha entre l'antic camí ral de Girona al castell de Llagostera amb el camí que porta a la Pineda Fosca. Sembla ser que a començaments dels anys 40, els veïns de la zona varen enterrar per tal d'evitar que els nens hi entressin i es fessin mal. D'altres testimonis també comenten que aquest refugi també va ser destruït (totalment o bé en part) degut a l'eixamplament del camí que porta cap a la Pineda Fosca.

Tot i això no es pot descartar que hi haguessin d'altres refugis elementals en altres punts del camp, especialment a la banda occidental del camp d'aviació, lloc on actualment no se'n coneix cap. Estem parlant per exemple de la zona de can Gai o de can Ravenissa. El problema és que aquesta hipòtesi no s'ha pogut demostrar. No hi ha cap testimoni que n'hagués vist cap en aquest punt o que sabés de la seva existència. Segurament els 4 refugis elementals que falten mai es construïren, ja que les obres de construcció d'aquest camp d'aviació es començaren massa tard i no hi va haver temps material per poder construir tots els refugis elements que havia de tenir.

⁴⁶ Vegeu el treball de recerca de batxillerat de Meritxell Rabionet (2008). Pocs dies després de la celebració d'aquest acte o presentació del llibre el refugi fou de nou colgat de terra per tal de conservar-lo i protegir-lo.

3.1.1. El bombardeig del 26 de maig de 1938

El primer bombardeig del camp d'aviació va tenir lloc el dia 26 de maig de 1938 quan cinc bombarders trimotors Savoia S-79 dirigits pel màxim comandant de *l'Aviazione Legionaria delle Balleari*, el major Lamanna, es varen enlairar de l'aeròdrom de Son San Joan (Mallorca) a les 13:50 hores del migdia i després d'entrar per la zona de Sant Feliu varen volar recte endavant cap a Cassà, on deixaren caure les bombes sobre el camp d'aviació, des d'una altitud de 4100 metres, exactament a les 14.20 hores (trenta minuts després d'enlairar-se), i va provocar la mort a dues persones i ferides de diversa consideració a unes 10-15 persones segons les fonts. Els avions retornaren a la seva base marxant en direcció cap a Calella de la Costa.

De resultes d'aquest atac el camp d'aviació que encara no s'havia acabat de construir va quedar pràcticament inutilitzat ja que algunes fonts apunten que varen caure almenys unes 60 bombes que destruïren o malmeteren bona part de les seves pistes que s'hagueren de tornar a reparar i anivellar (BOSCH I MERCADER, 2003). No hi ha cap constància que aquest bombardeig destruís o afectés cap mena d'aparell o avió. La veritat és que fins aquell moment el camp només havia rebut la visita ocasional d'algun avió de l'Esquadra 7, però no era la seu permanent de cap unitat aèria.

El camp no es va poder tornar a reactivar fins el 16 de desembre de l'any 1938 quan va ser inaugurat oficialment⁴⁷.

Com hem comentat abans, a causa d'aquest bombardeig varen morir dues persones. Es tractava de **Ceferí Casals Alsina** de 41 anys, natural de Caldes de Malavella, nascut el 19/02/1897 i que es va casar amb la Pilar Berenguer Mundet l'any 1918. Del seu matrimoni varen néixer dos fills.

Segons algunes informacions (Modesta Cristià, 2017) aquesta persona va morir mentre circulava per la carretera en les proximitats del camp d'aviació. Això en part concorda amb el que explica en Josep Bosch i Mercader en un article publicat a la revista local

⁴⁷ BOSCH I MERCADER, J: "El camp d'aviació de la Torremansa", Llumiguia 608 (juliol-agost de 2003), pp. 88-90.

Llumiguia del 08 de juliol de 2003 sobre el que havia viscut el seu pare durant les obres de construcció i el bombardeig del camp d'aviació: *“Estàvem, justament, vora de la pineda quan sentirem una veu de socors. Anàrem a veure que passava i resulta que un company, que s'havia enfilat a un pi, n'havia caigut. El collirem i el portarem a un mas que hi ha a la vora. En aquell moment, sobre nostre volaven 5 avions, dels que no en fèiem gaire cas per estar-hi acostumats. Deixarem el ferit a la casa i en tornar a la feina, ens adonem que els 5 avions retornen sobre el camp en perfecta formació. En aquell precís moment, un company de nom Casals, que tenia l'experiència d'un bombardeig a Barcelona, ens fa un crit de tirar-nos tots a terra i a pocs segons una formidable explosió fa tremolar la terra i ens atueix. La metralla passava per sobre meu amb un xiulet esfereïdor, mentre continuaven les explosions de les bombes (....) Havia acabat el bombardeig i encara estàvem tots estirats a terra, sense adonar-nos que el perill ja havia passat. Jo quasi no podia aixecar-me. Alguns tenien petites ferides i altres molta sang i un quedava estirat a terra. Era en Casals. Era horrorós. Tenia el cap esbalandrat i se li podia veure una massa sangonosa, encefàlica. (....)”*

L'altra persona morta en aquest bombardeig va ser en **Rafael Estanyol Margarit** de 65 anys, taper, nascut a Cassà de la Selva el dia 01/04/1873 i que era solter. Desconeixem el lloc exacte de la seva mort. És molt possible que treballés en les obres de construcció del camp d'aviació⁴⁸.

La 2na esquadrilla del Grup 71 a l'aeròdrom de Cassà

El 15 de gener de l'any 1939 davant de l'implacable avanç de les tropes franquistes en tots els fronts de guerra que afectaven a Catalunya, el govern de la República va dur a terme una reestructuració i replegament dels seus avions més enllà del riu Llobregat, especialment per defensar la ciutat de Barcelona i la seva àrea d'influència. Per aquest motiu el dia 19 de gener de 1939 la segona esquadrilla del Grup 71 que estava formada per uns quinze avions Grumman G-23 i que era hereva de la dissolta Esquadra 7, destinada a la vigilància i a la defensa del litoral català, va enlairar el vol des de l'aeròdrom de Cardedeu i es va replegar cap a l'aeròdrom de Cassà.

⁴⁸ Les defuncions d'aquestes dues persones es troben inscrites en el Registre Civil de Girona (Ceferino Casals) i en el Registre Civil de Cassà de la Selva (Rafael Estanyol) de l'any 1938.

L'arribada d'aquesta esquadrilla va quedar marcada per dos fets tràgics i molt importants. El primer va ser la nova reestructuració aèria que es va dur a terme al final de la Guerra Civil per tal de protegir la ciutat de Figueres, lloc on hi havia la seu de l'últim Govern de la República. Això va fer que el dia 20 de gener de 1939 l'esquadrilla fos dividida quasi per la meitat i que 7 o 8 avions marxessin cap a l'aeròdrom de Figueres. A Cassà hi varen quedar uns 6 avions dirigits pel capità Juan Lario Sánchez.

El segon fet important va ser un tràgic i espantós accident que va afectar a un dels seus avions i que va causar la mort de la seva tripulació. Els fets es varen produir molt possiblement el dia 22 de gener de 1939. La nit anterior havia plogut molt a la zona de Cassà i el camp no estava en les millor condicions. Tot i això davant d'una alarma aèria per l'entrada d'uns avions enemics a la costa, el pilot Eduardo Peña Pérez i el seu metrallador varen decidir enlairar el seu avió Grumman G-23. Degut al fang que hi havia a la pista l'avió no va poder agafar gaire velocitat, tot i això és pogué enlairar, però no massa, i va acabar caient per l'ala esquerra –hi ha qui diu que també va topar amb uns cables elèctrics- i es va acabar estavellant i incendiant. Varen morir els dos ocupants⁴⁹. Molt possiblement, com que aquests fets es varen produir just al final de la Guerra i en un moment ple de conflictivitat, les seves defuncions no varen quedar registrades en el Registre Civil de Cassà de la Selva. És per aquest motiu que desconeixem el lloc on varen ser enterrats. Potser varen ser enterrats en el cementiri de Cassà, potser els seus cossos varen ser retornats a les seves famílies o bé potser foren enterrats en el mateix camp d'aviació on havien patit el seu accident.

Val la pena fer un petit incís en aquest punt. Mentre realitzàvem amb en Joaquim Mundet les entrevistes amb els veïns de Serinyà per tal de preparar el llibre de Toponímia d'aquest veïnat l'any 2017, les germanes Felícia i Pietat Casadevall de can Pau-oller, ens varen comentar que la seva mare els hi havia explicat de petites, que coneixia l'existència d'una tomba de la Guerra Civil a les proximitats de la caseta o xalet d'en Codolà, coneguda també com la caseta dels Aviadors de la Torremansa. El problema és que elles no saben on estava situada aquesta tomba, ja que la seva mare mai els hi havia ensenyat on era i a més a més aquesta dona ja fa molts anys que és morta.

⁴⁹ Una ala d'aquest avió fou portada a cal Xarel·lo de Serinyà, lloc on possiblement encara es conserva (Font oral, Germanes Casadevall de can Pau-Oller, 2017).

Per aquest motiu no es coneix la localització d'aquesta tomba ni la identitat de les persones que hi varen ser enterrades.

Tot i això qui sap si aquesta possible tomba (de la qual no hem trobat cap més referència o informació) era el lloc on varen ser enterrats aquests dos pilots que varen morir en aquest terrible accident, ja que aquesta caseta es troba situada a la part mitja-baixa d'aquest camp d'aviació. De moment aquest fet és una simple especulació ja que no hi ha cap altre dada o prova al respecte.

El dia 28 de gener de 1939 una part dels avions que formaven part d'aquesta esquadrilla es va replegar cap a l'aeròdrom de Figueres. L'endemà al migdia, el nucli urbà de Cassà va ser bombardejat per l'aviació italiana i aquest bombardeig va causar vuit morts i un gran quantitat d'edificis destruïts (vegeu l'apartat sobre el bombardeig del nucli urbà de Cassà).

3.1.2. Bombardeig del 31 de gener de 1939

Finalment el dia 31 de gener de l'any 1939, dos dies després del terrible bombardeig sobre el poble de Cassà, deu avions italians del tipus Fiat Br 20 varen bombardejar de nou el camp d'aviació de Cassà, quan aquest pràcticament ja no tenia cap mena d'activitat.

El mateix dia, un grup d'avions biplans de caça italians Fiat Cr 32 s'enfrontaren a una dotzena de monoplans Polikarpov I-16 republicans en el cel de Cassà. Aquest va ser un dels últims combats aeris de la Guerra Civil. Segons alguns pilots italians, un dels caces republicans va ser abatut i va caure en flames a les proximitats del poble de Cassà (GESALÍ, 2008).

3.1.3. Bombardeig de l'1 de febrer de 1939

El dia 1 de febrer de 1939, dos dies abans de l'entrada de les tropes franquistes al poble, l'aviació italiana va tornar a bombardejar de nou el camp d'aviació de la Torremansa. Poc abans, els pocs avions republicans que encara quedaven en aquest camp d'aviació havien marxat cap a Figueres. El problema és que desconeixem el grau d'afectació d'aquest bombardeig.

3.2 Els bombardejos sobre la població civil

El dia 29 de gener de 1939, a les 13:30 del migdia, el poble de Cassà va ser bombardejat per part de les tropes franquistes.

Cincs bombarders de l'aviació legionària italiana Savoia SM79 procedents de Mallorca i dirigits pel capità Costa Egidio varen llençar des de més de quatre mil metres d'altura unes 50 bombes de 100kg sobre la nostra població⁵⁰.

Moltes d'aquestes bombes varen caure directament sobre el nucli urbà de Cassà causant la destrucció d'un gran nombre d'habitatges i provocant la mort de vuit persones (set a la carretera Provincial i una altre en el carrer del Molí) i un nombre incalculable de ferits⁵¹.

A partir de la documentació consultada, *Expedientes de les Regiones Devastadas 1939-1942* dipositat a l'Arxiu Històric de Girona, la *Relación de fincas deterioradas o destruidas por efectos de guerra* dipositat a l'Arxiu Municipal de Cassà⁵² i el llibre titulat *Habla un aviador de la República*, sabem que el bombardeig va afectar un mínim de cinquanta-quatre immobles. Tot i això els efectes d'aquest bombardeig segurament varen ser molt més grans, ja que a la documentació consultada només hi apareixen les famílies que es van poder acollir a les indemnitzacions atorgades pel règim franquista després de la Guerra Civil per tal de poder reconstruir les seves cases. Per tant en aquesta documentació només hi apareixen les famílies que no havien tingut cap vinculació directe amb la República o la Guerra Civil. La resta de cases o famílies afectades no hi surten representades ja que no es podien acollir a aquestes indemnitzacions.

⁵⁰ AMCS (Donació David Gesalí, 2008).

⁵¹ Les defuncions de les persones que varen morir durant aquest bombardeig es troben inscrites tant en el registre Civil de Cassà de la Selva com el de Girona.

Zones afectades

Les zones més afectades per aquest bombardeig varen ser la carretera Provincial, el carrer del Molí, el carrer Avall, el carrer Barceloneta, la plaça Jacint Verdaguer i la plaça Petita.

3.2.1 Carretera Provincial

Es tracta de la zona més afectada del poble. S'ha de tenir en compte que aquesta era la única artèria o via de comunicació que permetia l'accés entre la ciutat de Girona i la ciutat de Sant Feliu de Guíxols. Al llarg d'aquesta carretera hi varen caure un mínim de 6 bombes que afectaren un total de 26 cases i que provocaren la mort de 7 persones.

Una primera bomba va caure a l'alçada dels números 25 i 34. La seva explosió va afectar de ple l'actual fàbrica Rich (actual número 30) on l'antic edifici que hi havia en aquest punt va quedar totalment destruït. Aquesta bomba també va afectar de manera menys important la casa que hi havia just a l'altre costat del carrer Martí Dausà, en el seu costat esquerra (can Geronès). És molt possible que aquesta mateixa bomba i la seva corresponent ona expansiva també causes danys a la casa de can Trinxeria de la Plaça de la Coma, tal i com es relata en llibre d'en Juan Lario Sanchez: "*Habla un aviador de la República*"⁵³.

Una altre bomba va caure entre les cases número 34-36-38-40-42 i va provocar la mort de dues persones. La primera, la Maria Canals Roig⁵⁴ de 52 anys, va morir en el número 34 (actual número 38) i la segona la Caterina Payret Suñé⁵⁵ de 57 anys va morir en el seu propi domicili número 38 (actual número 40) a causa de l'ensorrament del seu edifici. Aquesta explosió també va afectar en major o menor grau les cases que hi havia al seu voltant.

⁵³ LARIO SANCHEZ, J.: "*Habla un aviador de la república*". Editorial Gregorio del Toro, 1973. p. 304-307

⁵⁴ Registre Civil de Cassà de la Selva (Llibre 31, secció tercera, 30-01-1939)

⁵⁵ Registre Civil de Cassà de la Selva (Llibre 31, secció tercera, 27-03-1943)

Una tercera bomba va caure entre els números 39, 44, 46, 48, 52, 54, 56 provocant l'afectació important de dos immobles i la mort de la Lluïsa Xiberta Carbó⁵⁶ de 58 anys que vivia en el número 39. La ona expansiva també va provocar forces danys a les cases que hi havia al seu voltant i que oscil·laven entre les 1.500 i les 10.850 ptes: danys a les parets mitgeres o envans, la coberta i es va produir el trencament dels vidres de la casa

Una quarta bomba va caure sobre la casa número 43 (actual número 69). La seva explosió va provocar la mort d'una mare i una filla que vivien en aquesta casa i que es deien Rosa Torras Gispert i Dolors Salvador i Torres⁵⁷. La mare tenia 57 anys i la filla tenia 27. Aquesta bomba també va danyar de manera molt important les dues cases que hi havia en el seu costat esquerra. Ens estem referint a les cases que tenien el número 45 i 47 i actualment els números 69-71. Segons la documentació consultada es varen produir danys al teulat, parets mitgeres o envans i trencament de vidres⁵⁸. L'ona expansiva d'aquesta bomba també va afectar les cases que hi havia el seu davant, a l'altre costat de la carretera Provincial (actuals números 62-64), però els seus danys varen ser menys importants.

Una altre possible bomba (la cinquena d'aquest carrer) va caure al voltant de la casa número 70 (actual número 76). El problema és que no tenim més dades sobre les altres cases que varen resultar afectades per aquesta bomba en aquesta zona. En la documentació consultada no n'apareix cap i tampoc hem estat capaços de trobar cap testimoni

afectades en aquest sector ja que no n'apareix cap d'altre citada a la documentació consultada. Per aquest motiu la seva existència és dubtosa ja que a més a més no ha estat possible localitzar cap testimoni oral que corroborés la seva existència.

Una setena bomba va caure sobre la casa número 102 (antigament número 92), la qual va fer caure tota la seva façana. Aquesta casa va restar malmesa durant molts anys i no va ser restaurada o reconstruïda fins als anys 60 per la família que la va comprar i que

⁵⁶ No hem pogut localitzar el certificat de defunció d'aquesta persona.

⁵⁷ Registre Civil de Cassà de la Selva (Llibre 31, secció tercera, 30-01-1939)

encara hi viuen. La seva ona expansiva també va afectar les cases del voltant (números 90-94-96-97 i 100, actuals números 100-104-106-110-111). A causa d'aquesta explosió va morir un matrimoni que vivia a la casa número 100. Es tractava d'en Josep Sureda i Casanovas⁵⁹ i de la Victòria Cassà Mestres⁶⁰ i que tenien els dos uns 47 anys.

3.2.2 Carrer del Molí

El carrer del Molí va ser una altra zona de Cassà que va resultar molt afectada pel bombardeig. En aquest carrer hi varen caure un mínim de 4 bombes.

La primera bomba va caure al capdamunt del carrer, a l'alçada dels números 26-28-30 (actuals números 48-52) els quals quedaren molt destruïts. L'ona expansiva també va afectar a les cases que hi havia al seu voltant (números 22-24 i 32-34, actuals números 44-46-52-54).

Una altra bomba va caure sobre el Sindicat Agrícola de Cassà (actual número 56). Aquesta va provocar la destrucció total de la casa on vivia el moliner i la mort de la seva filla, una nena anomenada Concepció Riera i Valentí de 14 anys⁶¹, que va sortir al carrer quan va caure aquesta bomba i la va matar⁶².

Una tercera bomba va caure en una zona plena d'horts situada entre el carrer del Molí i la carretera Provincial. Aquest fet va provocar danys de poca consideració en diverses cases d'aquests dos carrers. Pel que fa a la carretera Provincial les cases més afectades foren els números 97 i 106 (actuals números 138 i 149) i en el carrer del Molí també resultaren danyats els números 84 i 88 (actuals números 78 i 80).

Finalment una quarta i última bomba va caure sobre una casa situada a la part final d'aquest carrer. En aquest lloc actualment encara hi ha un solar buit que dona tant a la

⁵⁹ Registre Civil de Cassà de la Selva (Llibre 31, secció tercera, 30-01-1939)

⁶⁰ No ha estat possible localitzar el certificat de defunció d'aquesta persona en cap dels registres civils que hem investigat.

⁶¹ Registre Civil de Girona (Llibre 126, secció tercera. P. 311)

⁶² Font oral (Modesta Cristià, 2017).

carretera Provincial com al carrer del Molí, ja que la caiguda d'aquesta bomba va provocar la destrucció total d'aquest immoble (actual número 130-128)⁶³.

3.2.3 Plaça Jacint Verdaguer

Una altra bomba va caure al mig de la plaça Jacint Verdaguer, però en un punt molt proper a l'actual casa de can Quirze que va quedar molt destruïda. L'explosió també va afectar la casa que hi havia just en el seu costat esquerra, en el carrer de Girona i també les cases que hi havia en el costat dret de la plaça, a tocar la baixada del carrer mossèn Jacint Verdaguer a tocar can Serra. Actualment encara es pot veure tot un seguit de forats de metralla a la paret davantera del garatge que hi ha davant de can Quirze.

3.2.4 Plaça Petita

Una altra bomba va caure a la plaça Petita. Aquesta va enfonsar la casa de ca l'Avellaneda i això va fer que l'àvia d'aquesta casa quedés enterrada sota les ruïnes de la casa i que les autoritats i veïns la tinguessin de treure després del bombardeig⁶⁴. Aquesta explosió també va afectar la façana de can Conillera que va caure totalment, tant la que dona al carrer de les Mesures com també la que dona al carrer Ocata.

3.2.5 Carrer Avall

La part baixa d'aquest carrer també es va veure afectada pel bombardeig. Una bomba va caure sobre un grup de 4 cases, situades a tocar la cantonada amb el carrer Molí. Es tracta dels números 44-46-48-50 (actuals números 48-50-52 i 54). Tres d'ells van quedar molt afectats per aquesta bomba i l'últim edifici (el que toca amb la cantonada del carrer) no tant.

3.2.6 Carrer Barceloneta

L'últim carrer de Cassà que es va veure fortament afectat per aquest bombardeig va ser el carrer Barceloneta. La caiguda d'una bomba sobre les 6 primeres cases del costat dret del carrer (tocant amb el carrer Músic Coll) es van veure molt afectades. Dues d'elles

⁶³ Font oral (Joaquim Mundet, 2017).

⁶⁴ Font oral (Modesta Cristià 2017).

van quedar totalment destruïdes, dues més van patir danys molt importants i les altres dues últimes només varen patir danys parcials.

3.2.7 Altres zones de Cassà bombardejades

Un element important a tenir en compte és que durant la Guerra Civil el nucli urbà de Cassà era molt més petit que l'actual, i això va fer que algunes d'aquestes bombes caiguessin a les afores de la població i això va fer que no es produïssin danys materials o bé víctimes mortals.

Una d'aquestes bombes va caure a les proximitats de can Prats, en el lloc on actualment hi ha situada la zona verda que hi ha en el costat dret del dispensari, entre els carrers Bassegoda i Pirineus⁶⁵. Una altre bomba va caure una mica més avall, sobre el xalet d'en Vaca, provocant la destrucció d'aquesta construcció i un danys valorats en unes 8000 ptes.

Segurament varen caure moltes altres bombes durant aquest bombardeig. El problema és que no hem pogut esbrinar els llocs on varen impactar aquests projectils ni els danys o no que varen provocar.

3.2.8 Altres víctimes mortals per l'explosió de bombes que no havien explotat en el seu moment

Poques setmanes després d'aquest bombardeig i poc després d'haver finalitzat la Guerra, encara van morir dues persones més a Cassà. Es tracta d'un nen que es deia Jaume Matas González⁶⁶ de 12 anys que va morir a causa de l'explosió d'una granada de mà el dia 11 de febrer de 1939. Pocs dies més tard, el dia 10 de març 1939 va morir un altre nen, anomenat Salvador Dauset Fàbregues⁶⁷ i de 7 anys, a causa de l'explosió d'una bomba del bombardeig del dia 29 de gener i que no havia explotat en el seu moment.

⁶⁵ Font oral (Rafael Pla, 2017)

⁶⁶ Registre Civil de Cassà de la Selva (Llibre 31, secció tercera, 11-02-1939)

⁶⁷ Registre Civil de Cassà de la Selva (Llibre 31, secció tercera, 10-03-1939)

3.3 Soldats abatuts en territori cassanenc

Durant la Guerra Civil hi va haver diversos soldats, tant del bàndol republicà com franquista que varen perdre la vida dins el terme municipal de Cassà de la Selva.

Alguns d'ells coneixem la seva identitat, la seva procedència, l'edat, la causa de la seva mort i el lloc on varen ser enterrats. D'altres en canvi no tenim gaire informació al respecte i la seva història ha quedat pràcticament oblidada.

En aquest apartat intentarem aportar una mica de llum a aquesta problemàtica i retre un petit homenatge a cadascuna d'aquestes persones que varen perdre la vida en el nostre poble.

3.3.1 Pavel Antos:

Es tracta d'un soldat de les brigades internacionals. Va néixer a Rohadech Morawa, petita població de l'actual Txèquia, el 27 de juny de 1905. Ell estava casat i va arribar a Espanya el 4 de febrer de l'any 1937. Primer va ser sergent (07-04-1937) i més tard el varen nomenar tinent (17-07-1937). Era el cap de la companyia de metralladores Jan Zizkoc de Tronova, formada bàsicament per soldats d'origen eslaus. Va ser ferit en diverses batalles com ara el Jarama (27-02-1937) i Brunete (8-07-1937 i 24-07-1937). Va ser hospitalitzat a Murcia, Vilapaz i Orihuela.

Va morir a Cassà de la Selva el 3 de febrer de 1939 a l'edat de 34 anys. En el seu poble d'origen té una placa commemorativa com a heroi de guerra⁶⁸. Hi ha diversos indicis que fan pensar que aquest soldat és la persona que es troba enterrada a la fossa o tomba del Soldat Desconegut que es troba situada a Cal Porrer ja que durant la exhumació d'aquesta fossa durant el mes de setembre i octubre de l'any 2017 es va trobar les restes d'un home de més de 30 anys que portava una gorra amb una insígnia formada per una estrella i dues franges grogues que corresponen a un tinent. La memòria popular sempre

⁶⁸ AMCS/Col·lecció Antos

ha pensat que la persona enterrada en aquesta tomba era un brigadista internacional d'origen estranger que va morir defensant el poble de Cassà. Quadra l'edat de la persona, la categoria militar que tenia aquest soldat i el fet que es tractava d'un brigadista internacional. Tot i això hi ha altres persones que creuen que no era un brigadista internacional i fan referència a d'altres possibles candidats.

3.3.2 Josip Muffic:

Es tracta d'un soldat iugoslau, d'uns 25 anys d'edat, que formava part de les brigades internacionals i que va venir a lluitar a l'estat espanyol per lluitar contra el feixisme i defensar la República i la llibertat. Era originari de Nadvucnik, petita població de l'actual Croàcia, lloc on va néixer l'any 1914. Va marxar del seu país l'any 1937 amb 23 anys i es va integrar com a sergent en el Batalló Internacional Divisionari XIV⁶⁹. És molt possible que resultes ferit durant una explosió i que morís a Cassà de la Selva els últims dies de la Guerra Civil⁷⁰. El problema és que desconeix el lloc exacte de la seva mort i el lloc on va ser enterrat.

3.3.3 Ramon Bartalot:

Es tracta d'un soldat del bàndol nacional, d'uns 38 anys i originari de Santa Perpètua de la Mogoda, província de Barcelona. Va ser ferit i capturat per l'exèrcit republicà a les proximitats del poble de Cassà al final de la Guerra Civil (gener de l'any 1939) i va ser afusellat juntament amb un altre company del qual es desconeix la seva identitat, en el camp de cal Matiner, a tocar el bosc de can Cresta i la carretera C-65 de Girona a Sant

⁶⁹ LLINÀS, E: *"Aquí a Cassà, hi descansa el meu oncle, un heroi de Guerra"*. Llumiguia, 741 (2014), pp.14-18.

⁷⁰ Durant la visita dels familiars de Josip Muffic a la tomba del Soldat Desconegut l'any 2014, en Carles Malagrida va relacionar la explosió que va ferir a aquest soldat amb la voladura del pont de Verneda. Tanmateix aquest fet no es pot confirmar. LLINÀS. "Aquí a Cassà".

Feliu de Guíxols, en el veïnat de Llebrers, durant la retirada de les tropes republicanes cap a Girona.

Allà mateix va ser enterrat en una fossa. Per ordres del Governador Militar de la Província de Girona aquesta fossa va ser exhumada el 28 d'octubre de l'any 1939 i el seu cadàver es va lliurar a la seva família i va ser traslladat al cementiri de Santa Perpètua de la Mogoda (Barcelona) on va ser enterrat⁷¹.

⁷¹ AMCS/Administració Local. Secretaria. Reg, 1224 Capsa 2768.

3.4 Localització de les fosses de la Guerra Civil de Cassà de la Selva

Fins fa poc temps solament es coneixia l'existència d'una tomba o fossa de la Guerra Civil dins el terme de Cassà.

Es tractava de la Tomba del Soldat Desconegut situada a la zona de cal Porrer, en el veïnat de les Serres, a l'esquerra de la carretera GI-664, en els primers contraforts del massís de les Gavarres i que es creu que conté les restes d'un brigadista internacional que va ser mort al final de la Guerra Civil.

Però gràcies a la realització d'aquest treball s'ha pogut comprovar com el nombre de tombes o fosses de la Guerra Civil dins el terme de Cassà és molt més gran.

A la zona del bosc de can Cresta (veïnat de Llebrers) i més concretament a la zona del camp de cal Matiner existia fins fa pocs anys dues tombes que contenien les restes de dos soldats del bàndol nacional.

Una altre possible tomba de la Guerra Civil, podria estar situada al cim del puig d'en Pujades (Veïnat de Matamala), tot i que la seva adscripció actualment és molt dubtosa ja que no es coneix gaire informació al respecte.

També tenim notícies parcials de l'existència de dues possibles tombes més: una situada a la zona propera a la masia de la Capçana i l'altra als voltants de la caseta o xalet d'en Codolà, situada en el pla de la Torremansa, a tocar l'antic camp d'aviació republicà de la Guerra Civil. El problema és que cap d'elles ha estat localitzada fins al moment.

Finalment val la pena comentar l'existència d'una última tomba, situada a la zona de Cal Xai, aprop de la Creu de les Monges, dins el terme municipal de Cruïlles, Monells i Sant Sadurní i on estan enterrats dos persones que provenen de Cassà.

3.4.1 Tomba del Soldat Desconegut (Cassà de la Selva)

Aquesta tomba es localitza en un replà a la part mitja-alta del Puig d'en Carbó, a tocar el camí que des de Cassà puja cap a la casa en ruïnes de cal Porrer, en el veïnat de les Serres. Es troba situat en els primers contraforts del massís de les Gavarres, a les proximitats d'un dipòsit d'aigua dels bombers per tal d'evitar la propagació dels incendis forestals. El lloc és alt, amb força visibilitat i presenta una suau inclinació de nord cap a sud.

Per arribar-hi la millor manera és seguir la carretera de la Bisbal (GI-664) durant 489 metres fins que poc després de passar la casa de can Carbó, s'agafa un trencant a la dreta que puja cap als dipòsits de l'aigua del poble. 162 metres més endavant deixarem un primer trencant a la dreta i continuarem pujant muntanya amunt durant 573 metres, deixant de banda tots els trencants que trobarem a banda i banda, passant pel costat de la vinya d'en Carbó (esquerra) i la barraca d'en Maymí a la dreta. Uns metres més endavant trobarem un altre trencant a la dreta que baixa cap a cal Porrer Vell i que haurem de deixar. La tomba es troba situada uns 10 metres més endavant a la dreta del camí i sobre el marge.

Una altra manera d'arribar-hi és seguir la carretera GI-664 durant quasi dos quilòmetres fins que poc abans de la cruïlla que porta cap a cal Xapo (esquerra) o les Dues Rieres (cap a la dreta) trobarem a la dreta una pista de terra que després de passar per un hort i pel xalet Bon Repòs s'enfila cap al xalet d'en Barceló i la casa en ruïnes de cal Porrer. Un cop arribats en aquest punt s'ha de continuar recte endavant per la mateixa pista durant uns 183 metres, deixant un trencant a l'esquerra que baixa cap a la vinya de can Cassà, fins que trobarem la tomba del Soldat sobre el marge del camí, en el seu costat esquerra.

Les coordenades d'aquesta tomba són les següents: UTM 31T 491090, 4637813 (ETRS89). Es troba situada a 231 metres sobre el nivell del mar.

Es tracta d'una tomba que presenta l'existència d'un monticle ovalat i format per un conjunt de pedres d'origen local de mitjanes i petites dimensions, orientat de nord a sud,

seguit el pendent de la muntanya i que mesura uns 2 metres de llargada per 1,5 metres amplada i uns 40 cm d'alçada. A la seva part més alta (costat nord) hi ha dues creus de ferro. La primera està formada per dues varilles de ferro. La segona és de ferro masís. Des de fa molts anys la tomba també tenia tot un conjunt de flors de plàstics, que havien estat col·locades per diverses dones del poble, especialment de la zona del Firal i que la ornamentaven.

La tomba va ser inclosa dins el Pla de Fosses de la Generalitat de Catalunya de l'any 2017 i això va permetre la seva obertura o exhumació durant el mes de setembre i octubre d'aquell mateix any⁷².

Dues arqueòlogues i antropòlogues varen dur a terme aquests treballs que varen permetre posar al descobert les restes d'un esquelet que es trobava col·locat en posició de decúbit supí. Tot i això el cap es trobava situat en un nivell més alt que la resta del cos i estava col·locat cap per avall. Aquest estava fragmentat en multitud de trossos i fragments i també s'hi van trobar algunes dents. Pel que fa a la resta del cos, aquest estava col·locat en un nivell més baix. Es trobava en un perfecte estat de conservació i encara es conservava en connexió anatòmica (extremitats superiors i inferiors, costelles, columna vertebral, pelvis...). El mort agafava una gorra amb les seves mans. En aquesta gorra hi havia brodada una estrella i dues franges grogues que podria correspondre a un tinent. Al seu costat dret hi havia unes botes. Per la robustesa i morfologia dels ossos una primera anàlisi ocular va apuntar que es tractava de les restes d'una persona de més de 30 anys⁷³.

El dia 3 de febrer de l'any 1939, a quarts de set del dematí, l'Albert Bagué, conegut també com en Berto de cal Cadet, de 16 anys, va localitzar el cadàver d'un soldat mort sobre el marge dret del camí que pujava cap a cal Porrer, just en el trencant del camí que

⁷² Pla de Fosses 2017, Generalitat de Catalunya, Departament d'Afers Exteriors, Relacions Institucionals i Transparència

⁷³ CODOLÀ, JC: "Més aprop d'identificar el soldat desconegut de Cassà". Llumiguia 775 (2017), pp. 28-35.

porta cap a Cal Porrer Nou. El soldat encara era calent i li rajava sang del cap. Ell no el va moure ni el va tocar⁷⁴.

Quan va tornar a passar a la tarda de tornada cap al poble, el cadàver del soldat ja havia estat col·locat a l'altre costat del camí i havia estat mig enterrat amb terra, però de males maneres. D'aquesta manera hi va estar uns 10-12 dies fins que va ser enterrat en el lloc on es situa l'actual tomba del Soldat Desconegut. El problema és que es desconeix qui el va enterrar dins de la fossa i de quina manera.

Fa poc temps s'ha sabut que a mitjans dels anys 60, tres nens del Firal, varen decidir obrir la tomba per tal de comprovar si hi havia les restes d'un soldat mort en aquest indret. Es veu que si que el varen trobar, especialment el crani, el qual va ser extret i alhora de recol·locar-lo un altre cop dins de la tomba, amb les presses, el varen posar en un nivell més alt i cap per avall⁷⁵.

Poc després la zona on hi havia la tomba va ser llaurada per un tractor amb rodes de ferro el qual malmeté la tomba i en especial el crani que sobresortia i que va ser trencat en diversos fragments.

Actualment a falta dels estudis antropològics corresponents per tal de determinar el sexe, l'edat, les patologies i la causa de la mort d'aquesta persona⁷⁶ i també a falta de les anàlisis d'ADN per tal de determinar la identitat d'aquest soldat, no disposem de més informació sobre la persona que va ser enterrada en aquesta fossa.

Tot i això la creença més extensa i acceptada és que es tracta d'un jove soldat de les Brigades Internacionals que va morir a Cassà lluitant contra les tropes Franquistes, mentre disparava una metralladora des de la zona de cal Porrer cap a la carretera de Cassà a Llagostera, lloc per on entraven les tropes Nacionals.

⁷⁴ Font oral (Carles Bagué, 2017) i article de Pitu Basart: "Avions al cel i un mort a la cuneta", Revista Gavarres, 8, (2005) pp 74-75.

⁷⁵ Font oral (Carles Bagué, 2017)

⁷⁶ Actualment els estudis antropològics d'aquestes restes s'estan duent a terme a la Universitat Autònoma de Barcelona.

Una altre versió apunta que es tractava d'un soldat anomenat Ferrer, que havia desertat del bàndol franquista i que s'havia passat al bàndol republicà i que al final de la guerra va ser mort pel seus companys ja que s'havia negat a continuar lluitant⁷⁷.

Pel que fa a la primera versió (brigadistes internacionals) la identitat de la persona enterrada en aquesta zona podria ser la següent:

Per un costat es podia tractar de les restes d'un sergent iugoslau (actualment de Croàcia), anomenat Josip Mufic, d'uns 25 anys que va morir a Cassà a causa de les ferides causades per una explosió durant la retirada de les tropes republicanes.

De l'altre també podria ser el tinent Pavel Antos, de Txecoslovàquia, d'uns 30 anys, el qual va morir a Cassà al final de la Guerra Civil.

De fet els familiars d'aquestes dues persones varen venir a visitar la tomba del Soldat Desconegut l'any 2014, i totes dues estaven convençudes que es tracta de la tomba del seu familiar. Per tal de resoldre aquest enigma s'han començat a realitzar les gestions pertinents per tal d'obtenir mostres d'ADN d'aquestes dues famílies i poder realitzar els anàlisis genètics pertinents per comprovar quina és la veritable identitat d'aquest soldat enterrat.

⁷⁷ Font oral (Carles Bagué, 2017)

3.4.2 Tombes del revolt del Bugantó o bosc de can Cresta (Cassà de la Selva)

Es tracta d'un conjunt de dues tombes de la Guerra Civil que es trobava situada a uns 1,65 km al nord-oest del nucli urbà de Cassà, en el veïnat de Llebrers, just en el punt on la carretera C-65 que va de Girona a Sant Feliu de Guíxols es troba amb l'encreuament del camí de Fornells, en el lloc on aquesta carretera fa un fort revolt a l'esquerra conegut amb el nom de Revolt de Llebrers o del Bugantó, ja que aquesta comença a baixar cap a la riera del mateix nom per entrar posteriorment dins el terme municipal de Llambilles.

Nosaltres vàrem conèixer la seva existència gràcies a un article publicat a la revista local Llumiguia, en el número 449 del mes de febrer de l'any 1989 i titulat "*Ara fa uns cinquanta anys*". En aquest text on es parlava de la Tomba del Soldat Desconegut, també es feia esment de l'existència d'una altra tomba no gaire coneguda per la gent de Cassà. Aquesta estava situada a la zona del revolt del Bugantó i en el seu interior hi havien enterrats tres soldats. Malauradament aquesta tomba, composta antigament per un monticle de terra o pedres, va ser destruïda durant les obres d'ampliació de la carretera de Girona a Sant Feliu de Guíxols. Reproduïm a continuació un petit fragment d'aquest article "*No van tenir la mateixa sort de ser recordats, tres soldats que foren enterrats al revolt del Bugantó. En eixamplar-se, temps després, la carretera, els seus túmuls foren desballestats i perduts*" (LLUMIGUIA, 1989).

Gràcies a les indicacions donades per en Joan Raset, que viu actualment a la casa de can Cresta del veïnat de Llebrers i que coneixia la localització exacte d'aquesta tomba i la història d'aquests soldats, sabem que la tomba estava situada en el marge nord del camp de cal Matiner que toca amb la carretera C-65, entre l'encreuament del camí de Fornells i el bosc de can Cresta que és de la seva propietat, a uns 70-80 metres a l'est d'aquest encreuament.

De fet segons aquesta persona⁷⁸ en aquest punt hi havia en realitat dues tombes. Una d'elles estava situada just en el lloc que acabem de descriure. Es tractava d'un punt on

⁷⁸ Font oral (Joan Raset, 2017)

antigament hi passava un camí que anava paral·lel a la carretera C-65 i que portava al bosc de Can Cresta⁷⁹. L'altra tomba en canvi, estava situada uns metres més enllà, sobre el mateix camp de cal Matiner, tocant la línia del bosc de can Cresta, però ja baixant cap al sud-oest, cap a la via del Carrilet.

A cada tomba hi havia enterrat un soldat. Per tant eren dos els soldats morts i enterrats en aquest punt i no tres tal i com es comentava en l'article de la revista Llumiguia que hem fet referència anteriorment.

Segons aquest informant (Joan Raset) aquests soldats varen morir a causa de tota una sèrie de combats que es varen produir en aquesta zona al final de la Guerra Civil. Ell no podia precisar si eren republicans o nacionals.

Les dues tombes eren molt senzilles. Estaven formades per un simple monticle o amuntegament de terra i que tenia les dimensions suficients com per cobrir o tapar a una persona.

Segons en Joan Raset, al cap de poc temps de finalitzar la Guerra, una família que era Santa Perpètua de la Mogoda (la dona i el germà del difunt) es va presentar a casa seva (can Cresta), ja que els havien informat que un dels seus familiars anomenat Ramon Bartelot havia estat mort i enterrat en les proximitats del bosc de la seva propietat (bosc de can Cresta), i volien saber on era la seva tomba per tal de recuperar el cos i donar-li cristiana sepultura.

Gràcies a dos documents guardats actualment a l'Arxiu Municipal de Cassà podem reconstruir el fil d'aquesta història:

El primer és una carta enviada per l'alcalde de Sant Fost de Campsentelles (poblet a tocar a Santa Perpètua de la Mogoda) a l'alcalde de Cassà el 20 d'abril de 1939 on es demana informació sobre el soldat franquista Ramon Bartelot, pagès de 38 anys, que va resultar ferit a les proximitats del poble de Cassà el mes de gener de l'any 1939⁸⁰.

⁷⁹ Aquest antic camí és visible en els ortofotomapes dels anys 1946 i 1956 de l'Institut Cartogràfic de Catalunya.

⁸⁰ AMCS/Administració Local. Secretaria. Reg, 1224 Capsa 2768.

Tot i que no tenim la carta de resposta, és molt possible que l'Ajuntament de Cassà després de fer les gestions pertinents, informés a l'Ajuntament de Sant Fost de Campsentelles que aquest soldat havia estat mort per l'exèrcit roig a Cassà i que havia estat enterrat en una fossa comuna en les proximitats del bosc de can Cresta. Aquest ajuntament al seu torn ho degué comunicar a la família del difunt, la qual es personà al cap de poc temps al poble de Cassà per tal d'exhumar-lo i recuperar-lo.

El segon document és un telegrama del Governador Civil de Girona a l'alcalde de Cassà del 28 d'octubre de l'any 1939, on s'autoritza per raons sanitàries, l'exhumació del cadàver d'aquest soldat que havia estat enterrat en una tomba situada en el bosc de can Cresta de Cassà de la Selva⁸¹.

Segons en Joan Raset l'exhumació d'aquest cos la va dur a terme un home que es deia o li deien Curta i que era de Sant Esteve de Llémena. Gràcies al telegrama anteriorment esmentat sabem que un cop recuperat el cos, aquest va ser lliurat a la família i va ser traslladat al cementiri de Santa Perpètua de la Mogoda, província de Barcelona, on va ser enterrat.

En canvi, segons el mateix informant pel que fa a l'altra tomba que hi havia situada en aquest mateix punt (la que estava situada a la part alta del mateix camp) mai va ser reclamada ni exhumada per ningú, i això fa que a dia d'avui, encara es desconegui la identitat de la persona que hi va ser enterrada.

Finalment gràcies a una informació publicada en el llibre de Toponímia del veïnat de Llebrers (2006) podem conèixer la resta de la història que fa referència a aquesta tomba. En la fitxa corresponent a la casa de can Gasiva, en Joaquim Mundet, va recollir una història que li va explicar l'actual propietària d'aquesta casa⁸², segons la qual a les acaballes de la Guerra Civil tot un seguit de soldats republicans varen ocupar la casa demanant menjar i allotjament. La família de la casa s'hi va avenir i a l'hora de sopar mentre repartien el menjar, varen poder observar com una part del grup va quedar marginat sense sopar. El capità del grup de soldats els va comentar que no els donessin

⁸¹ AMCS/Administració Local. Secretaria. Reg, 1224 Capsa 2768.

⁸² Font oral (Família Vall-llobera, 2006).

menjar perquè a la matinada següent els afusellarien. L'endemà al matí la gent de can Gasiva va sentir uns trets lluny de la casa.

Segurament aquesta història fa referència als mateixos soldats que varen ser afusellats i enterrats al costat del bosc de can Cresta, ja que can Gasiva es troba situada una mica més avall del bosc de can Cresta (a tocar l'actual variant de Cassà, en les proximitats de la fàbrica INECSA) en el camí que havien de fer els soldats seguint la carretera C-65 cap a Llambilles i cap a Girona.

L'únic problema és que aquestes dues tombes de la Guerra Civil actualment ja no es conserven. La primera tomba (la que va ser exhumada), que estava situada en el marge nord del camp de cal Matiner i que tocava amb la carretera de Girona a Sant Feliu, va desaparèixer als anys 60-70 a l'eixamplar aquesta carretera. L'altra tomba, situada a la part més alta del mateix camp, tot i que mai va ser exhumada, és molt possible que ja no es conservi degut als treballs agrícoles que s'han dut a terme en aquest camp al llarg dels anys.

3.4.3 Tomba del puig d'en Pujades (Cassà de la Selva)

Aquesta possible tomba o fossa de la Guerra Civil es troba situada a la part més alta del puig d'en Pujades, turó situat a la banda nord del nucli urbà de Cassà, a l'esquerra de la carretera GI-664 de Cassà a la Bisbal, en els primers contraforts del massís de les Gavarres (veïnat de Matamala) i entre el turó de can Català del Castell i el puig de la Castellana.

Les seves coordenades són les següents: UTM 31T 490538, 4637950 (ETRS89). Es troba situada a 207 metres d'altitud.

Per arribar-hi amb cotxe s'ha d'agafar la carretera GI-664 de Cassà a la Bisbal i seguir-la durant 1,88 quilòmetres fins que trobarem a mà esquerra el trencant que porta cap a cal Xapo. Seguirem aquest trencant 545 metres passant pel costat de Cal Barraquer, el xalet de l'Anna Maria i can Granics. En aquest punt girarem a l'esquerra i agafarem un altre camí que passa entre la barraca de l'Armengol, la barraca de l'Abuli i el xalet Francés. D'aquesta manera arribarem als peus del puig de la Castellana on hi ha una gran esplanada. Ara haurem d'agafar el camí de l'esquerra que rodeja aquest puig pel seu costat est, deixant de banda un primer trencant a la dreta que s'enfila cap al cim del puig de la Castellana on hi ha diversos xalets. Continuarem recte endavant pel mateix camí, i al cap de molt poc, trobarem a mà dreta l'entrada del xalet de la família Repiso. Continuarem baixant pel mateix camí en direcció sud-oest, resseguint la valla metàl·lica d'aquesta mateixa propietat fins que trobarem un trencant a la dreta que porta a la barraca d'en Cabarrocas. En aquest punt deixarem el cotxe. Ara haurem d'agafar la línia elèctrica que travessa el nostre camí i l'haurem de seguir 40 metres cap a l'oest, fins que entrarem a dins del bosc pel costat esquerra per tal de trobar l'Alzina de la Llaca⁸³. La tomba en qüestió es troba situada uns metres més avall, a la part baixa d'un gran amuntegament de pedres.

Es tracta d'una possible tomba que és coneguda des de fa uns 15-20 anys per la família Repiso-Villodres, propietaris d'un xalet proper.

⁸³ Aquesta alzina monumental es troba inclosa dins el catàleg d'arbres d'interès local de Cassà de la Selva (Ajuntament de Cassà de la Selva, juliol de 2013).

No ha estat fins aquest any 2017, que a causa dels treballs d'exhumació de la tomba del Soldat Desconegut de cal Porrer per part de la Generalitat de Catalunya, han fet arribar aquesta informació a l'Arxiu Municipal de Cassà, cosa que ha permès la seva localització i el seu posterior estudi.

La troballa d'aquesta tomba la veritat és que ha provocat una notable sorpresa ja que no es tenia cap constància sobre la seva existència, tot i que es troba situada dins d'una zona boscosa de fàcil accés, aprop del poble de Cassà, a tocar un camí força transitat, en les proximitats d'una alzina de grans dimensions catalogada pel nostre ajuntament i en una zona força prospectada especialment a la tardor en època de bolets. Tot i això, i fins al moment, no és té cap constància que ningú l'hagués vista i que s'hagués alguna informació al respecte.

La Pepi Villodres, que és la persona que ens hi ha acompanyat, ens ha comentat que fa uns anys quan la varen descobrir, varen preguntar a la Mercè Lloveras i al seu marit Joan Puigdemont, un matrimoni gran que tenen des de fa molts anys un xalet a la part més alta del puig de la Castellana, si la coneixien, i ells els varen comentar que no en sabien res.

La veritat és que no hem estat capaços de trobar cap altre persona que conegués la seva existència abans dels anys 90.

La tomba en qüestió es troba situada dins d'una zona boscosa, en un lloc força planer, tot i que una mica inclinat de nord cap a sud, seguint el pendent de la muntanya. El lloc és alt i dominant, però des de la tomba no es veu massa visibilitat degut a la frondosa vegetació que hi ha al seu voltant.

La tomba està formada per un petit monticle o túmul de pedres de mitjanes i petites dimensions i no gaire alt. Mesura uns 2 metres de llargada per 1,5 metres d'amplada i uns 20cm d'alçada. La veritat és que la seva forma i dimensions recorden molt a les que presenta la tomba del Soldat Desconegut que està a situada a uns 500-600 metres cap a l'est, a l'altre costat de la carretera de la Bisbal, a la serra de can Carbó i a tocar la casa de cal Porrer.

Totes les pedres de la tomba són d'origen local i procedeixen de les seves proximitats, molt possiblement d'una gran monticle o piló de pedres que hi ha en el seu costat nord, en un punt més elevat del puig. Antigament tota aquesta zona estava cultivada (camps de conreu o vinyes) tal i com ho demostren les nombroses parets de vinya o bancals que hi ha en aquesta zona⁸⁴.

Segons els informants, fa uns anys, hi havia una creu de ferro clavada a la part nord de la tomba (part més alta). Estava formada per dues varilles de ferro unides entre si. També hi havia restes de flors de plàstic molt velles i desfetes que estaven escampades pel seu voltant. Actualment tant les flors de plàstic com aquesta creu de ferro ja no es conserven, han desaparegut.

La veritat és que amb les poques dades de que disposem actualment no es pot assegurar que es tracti veritablement d'una tomba o fossa de la Guerra Civil. També es podria tractar de la tomba d'algun animal, possiblement un gos, que el seu amo hagués enterrat en aquest punt perquè li tenia molta estima.

Tot i això tampoc es pot descartar que es tracti veritablement d'una tomba de la Guerra Civil, ja que es troba situada en un punt molt proper al Puig de la Castellana on se sap que a la seva part més alta hi havia tota mena de trinxeres i forats de la Guerra Civil⁸⁵, que es corresponien a punts d'observació des d'on es controlava el poble de Cassà i especialment la seva entrada venint de Llagostera. Al mateix temps també hi ha diversos testimonis orals (Fèlix Horcajo, Rafel Pla...) que ens han confirmat aquest fet i que hi havien recollit tota mena de material bèl·lic⁸⁶.

Un altre fet important i a tenir en compte és que aquests dos turons (puig de la Castellana i puig d'en Pujades) conjuntament amb la serra d'en Carbó que hi ha a l'altre costat de la carretera de la Bisbal, eren els dos punts estratègics per controlar el pas per

⁸⁴ Aquestes feixes o bancals també es poden observar, gracies als ortofotomapes dels anys 1946 i 1956, disponibles a la pagina web de l'Institut Cartogràfic de Catalunya.

⁸⁵ Agraïm tant a en Carles Bagué com a la Pepi Villodres per haver-nos ensenyat les restes d'aquests forats o trinxeres situades a la part més alta del puig de la Castellana o puig del Castellanet (octubre de 2017).

⁸⁶ Per exemple Rafel Pla hi havia recollit diverses caixes de bales o de municions quan era petit, d'on treien la seva càrrega de pólvora i la feien explotar.

la carretera de Santa Pellaia durant la retirada de les tropes republicanes cap a la Bisbal. A més a més també controlaven els camins que pujaven per aquestes dues serres i que eren les dues úniques vies de comunicació que permetien pujar cap al veïnat de les Serres o de Matamala i anar cap a Santa Pellaia o la Bisbal, quan els ponts de la carretera varen ser volats⁸⁷.

Al mateix temps també sabem que en aquesta zona (puig de la Castellana i serra d'en Carbó) es varen produir diversos combats o enfrontaments amb les tropes franquistes al final de la Guerra Civil, tal i com ho testimonien la possible existència d'un niu de metralladores en aquest punt i els nombrosos forats o impactes de bombes i d'artilleria localitzats en diversos punts de la serra d'en Carbó i l'existència de la tomba del Soldat Desconegut⁸⁸.

Per tant no es pot descartar que durant aquests combats morís un altre soldat en aquesta zona (puig d'en Pujades) i que fos enterrat en aquesta possible tomba.

⁸⁷ Font oral (Carles Bagué, 2017).

⁸⁸ Aquests possibles forats de bombes i d'artilleria han estat localitzats per en Carles Bagué en diverses sortides o prospeccions efectuades els darrers anys.

3.4.4 Tomba de cal Xai (Cruïlles, Monells i Sant Sadurní)

Tot i que aquesta tomba no es troba situada estrictament dins el terme municipal de Cassà de la Selva, si que hem decidit incloure-la dins d'aquest treball atesa la proximitat al terme de Cassà i que les dues persones que hi s'hi varen enterrar eren cassanenques.

La tomba en qüestió es troba situada dins el massís de les Gavarres, a uns 4,5km en línia recta al nord-est del nucli urbà de Cassà i a tocar el camí que des de la creu de les Monges porta cap a cal Xai i can Saguer. Dista uns 1,42 km al sud-est de l'ermita de Santa Pellaia, parròquia que tot i que pertany al terme municipal de Cruïlles-Monells i Sant Sadurní, la seva jurisdicció depèn de la parròquia de Cassà.

S'hi arriba per la carretera de Cassà a la Bisbal (GI-664), on en el quilòmetre 4,58 i just a l'alçada del puig dels Cristians i les Oliveres d'en Canet surt un camí a la dreta que s'ha d'agafar i que porta cap a la creu de les Monges i el coll dels Tres Pins. 984 metres més endavant, i a l'alçada del paratge conegut com la creu de les Monges (cruïlla de camins) agafarem un camí a l'esquerra que porta cap a can Mascort, cal Xai i can Saguer. 184 metres més endavant deixarem a l'esquerra el trencant que porta cap a can Mascort i continuarem baixant recte endavant pel camí principal durant 423 metres més fins que arribarem al portal d'entrada de cal Xai i als primers camps d'aquesta mateixa propietat. En aquest punt agafarem el camí de l'esquerra que porta cap a can Saguer i el seguirem 36 metres més, fins que trobarem la tomba sobre el marge esquerra de la pista, en un punt on hi ha un petit replà, que es troba delimitat a l'oest per un antic camí que porta a can Mascort, a l'est per un camp de conreu i al sud pel mateix camí per on hem baixat. La tomba es troba situada a la part del darrera d'una pila de terra remoguda de la mateixa carretera i en un punt on hi ha tot un seguit de suros de mitjanes dimensions. El lloc és alt, però no dominant i presenta una suau inclinació cap al nord⁸⁹.

Les seves coordenades geogràfiques són les següents: UTM 31T 493548, 4639568 (ERS89). Es troba situada a 306 metres sobre el nivell del mar.

⁸⁹ Aquesta tomba ha estat localitzada gràcies a les informacions aportades per en Joaquim Mundet, en Quim Bosch, l'Eloi Madrià, en Quim Carreras i en Carles Malagrida, tots ells membres de la Colla Excursionista Cassanenca (octubre de 2017).

Durant la Guerra Civil moltes famílies de Cassà varen decidir marxar del poble i es varen refugiar en diverses cases i masies de familiars, amics i coneguts, situades al voltant del poble o bé dins el massís de les Gavarres (Santa Pellaia, Montnegre, els Metges...) fugint dels estralls, la violència i la misèria de la guerra. Al mateix temps també hi havia molts homes joves i adults que senzillament decidiren amagar-se o emboscar-se per aquestes muntanyes perquè no volien anar a la guerra i tenien por de ser reclutats per les autoritats republicanes, tot i els problemes, multes o penes de presó que els podien imposar tant a ells mateixos com a les seves famílies sinó els trobaven⁹⁰.

Unes d'aquestes famílies que es varen amagar per les Gavarres varen ser els Bertran-Terrades i els Ball-llovera-Xirgo que conjuntament amb d'altres famílies del poble es varen refugiar a ca l'Alzina de Santa Pellaia⁹¹.

La versió més estesa sobre el que va passar en aquell lloc és la que expliquem tot seguit. A les acaballes de la Guerra Civil, i més concretament el dia 4 de febrer de 1939, quan ja feia un dia que les tropes nacionals havien ocupat el poble de Cassà, els varen arribar notícies que hi havia soldats que estaven pujant cap a Santa Pellaia i que anaven cap a la casa de ca l'Alzina. Els propietaris d'aquesta casa varen comentar a tots els homes que hi havia refugiats, que era millor que s'amaguessin o embosquessin dins el bosc, ja que si els trobaven hi podien haver represàlies tant per ells mateixos com per a les seves famílies. Tots varen complir amb aquest consell i s'amagaren pels boscos que hi havia al voltant de la propietat. Ho varen fer tots, excepte Moisès Bertran Terrades i Joaquim Ball-llovera Xirgo, dues persones d'ideologia republicana que varen ser sorpresos per uns milicians a tocar un camí, en les proximitats de cal Xai. Després d'una petita conversa amb ells, aquests soldats republicans que s'havien fet passar per soldats nacionals per tal de saber de quin bàndol eren aquests dos homes, al no agradar-los la resposta que els varen donar al saludar-los amb la frase "Viva España", els varen matar allà mateix, sense saber que es tractava de dues persones clarament significats amb la causa.

⁹⁰ Font oral (Modesta Cristià i Narcís Anguila, 2017).

⁹¹ Font oral (Joaquim Mundet, 2017)

Allà mateix foren enterrats. No sabem si per aquests mateixos milicians o bé per les seves famílies. Els cossos foren col·locats a l'interior d'una fossa excavada en el subsòl i tapats amb terra. Actualment la tomba no és visible ja que no presenta cap element que la identifiqui. Aquest fet dificulta poder conèixer de primera mà quines eren les seves característiques i dimensions. Tampoc tenim clar si en el passat aquesta tomba havia tingut túmul. De fet segons Joaquim Mundet de Cassà de la Selva, membre de la Colla Excursionista Cassanenca que la coneixia des de fa molts anys, recorda que antigament hi havia dibuixada una creu al seu damunt, que es va conservar durant molts anys⁹².

En el registre del cementiri de Cassà de la Selva no hem trobat la inscripció de cap de les dues persones, tot i que diferents fonts orals expliquen que en els anys setanta es va exhumar el cos de Joaquim Ball-llovera Xirgo) i suposadament es va traslladar al cementiri de Cassà. En canvi l'altra difunt (Moisès Bertran Terrades) encara hi estaria enterrat segons la informació aportada per un familiar molt directe⁹³.

Tot i morir dins el terme de Cruïlles, Monells i Sant Sadurní les seves defuncions varen ser inscrites en el Registre Civil de Cassà de la Selva el mes d'agost de 1939⁹⁴.

En Moisès Bertran Terrades va néixer a Cassà de la Selva el 24 de novembre de l'any 1890. Estava casat amb la Leonor Pujol Geis amb la qual tenien dos fills, en Leandro i la Lliberata. Vivien tots quatre en el carrer Migdia número 57. Tenia 48 anys quan va morir. Al seu torn en Joaquim Ball-llovera Xirgo va néixer a Riudellots de la Selva el 26/04/1895 i estava casat amb la Pilar Verdaguer Barnés amb la qual tenia dos fills (Flora i Dolors). Estava domiciliat en el carrer Migdia número 14 de Cassà de la Selva. Va morir quan tenia 44 anys⁹⁵.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ Font oral (Pau Presas, 2017).

⁹⁴ Registre Civil de Cassà de la Selva (Llibre 31, secció tercera, 29-08-1939).

⁹⁵ LLINÀS, E.: "Més tombes comunes a Cassà" dins de "Aquí, a Cassà, hi descansa el meu oncle; un heroi de Guerra". Llumiguia 741 (novembre de 2014), p.18.

3.4.5 Possible tomba de la Capçana (Cassà de la Selva)

Aquesta possible tomba o fossa de la Guerra Civil es troba situada en un punt proper però indeterminat de la masia o propietat de la Capçana, en el veïnat de Verneda.

Segon algunes informacions recollides per en Joan Carles Codolà, redactor de la revista local Llumiguia, de la mà d'en Carles Domingo, un veí de Cassà que coneixia aquesta tomba des de fa uns 20-30 anys quan anava a buscar bolets per la zona de la Capçana⁹⁶, la tomba en qüestió estava situada suposadament en el bosc que hi ha just al costat esquerra del camí que des del Polígon Industrial el Trust i la carretera C-65, porta cap a la masia de la Capçana, can Abres o la resclosa i el molí d'en Limbo. El problema és que després de diversos intents infructuosos per trobar-la, realitzats tant per ells –Joan Carles Codolà i Carles Domingo- (2014) com per nosaltres mateixos (2017) no ha estat possible la seva localització.

La veritat és que no disposem de més informació al respecte d'aquesta tomba.

Segons alguns testimonis en aquest punt hi haurien estat enterrat dos soldats o brigadistes internacionals d'origen Txec que haurien mort en combat cap al final de la Guerra Civil. El problema és que desconeixem el lloc exacte on es situa aquesta fossa, quina és la morfologia d'aquesta tomba i la identitat de les persones que hi varen ser enterrades.

⁹⁶ Vegeu pàgina web de Cassà digital: <https://www.cassadigital.cat/noticia/2891/un-jove-croat-seria-el-soldat-desconegut-enterrat-a-cassa> [Consulta 15 de setembre]

3.4.6 Possible tomba del Xalet o caseta d'en Codolà (Cassà de la Selva)

Aquesta possible tomba es troba situada en un punt indeterminat però proper a la caseta o xalet d'en Codolà, situada en el pla de la Torremansa (veïnats de Serinyà), a tocar la Pineda Fosca, lloc on durant la Guerra Civil (1938-1939) es va construir un aeròdrom o camp d'aviació del bàndol republicà.

L'any 2017 quan realitzàvem amb en Joaquim Mundet les entrevistes amb els veïns de Serinyà per tal d'elaborar el llibre de Toponímia d'aquest veïnats, al parlar amb les germanes de can Pau-Oller, la Pietat i la Felícia Casadevall, ens varen comentar que la seva mare (la Vicenta Bruguera Montleon) coneixia l'existència d'una tomba de la Guerra Civil a prop de la caseta o el xalet d'en Codolà, a tocar la Pineda Fosca. El problema és que ella mai els hi havia ensenyat el lloc exacte on estava situada aquesta tomba i aquesta dona ja fa molts anys que és morta. És per aquest motiu que a encara no ha estat localitzada⁹⁷.

Al mateix temps parlant amb els antics propietaris d'aquesta finca (la família Codolà) en Joan Carles Codolà i en Joaquim Bosch i Codolà⁹⁸, ens han comentat que ells no recorden l'existència de cap mena de tomba o fossa comuna de la Guerra Civil dins de la seva propietat.

Tot i això l'existència d'aquesta fossa no es pot descartar a causa de la seva proximitat amb l'antic aeròdrom o camp d'aviació de la Torremansa. S'ha de tenir en compte que el xalet d'en Codolà va ser construït durant la Guerra Civil ja que es feia servir com a torre de control d'aquest camp d'aviació. També val la pena recordar que aquest camp d'aviació va ser bombardejat almenys 3 vegades per les tropes franquistes al final de la Guerra Civil (1938-1939) provocant dos morts i una gran quantitat de ferits. Al mateix temps, el dia 22 de gener de 1939 es va produir l'accident d'un avió republicà (Grumman G-23) que no es va poder enlairar, va caure i va explotar, i els seus dos

⁹⁷ MUNDET, J I NIELL, X: "Toponímia dels veïnats de Cassà, Serinyà". Ajuntament de Cassà de la Selva (2017, en premsa).

⁹⁸ Font oral (2017).

tripulants varen morir carbonitzats⁹⁹. Per aquest motiu no es pot descartar que alguna de les víctimes no identificada d'aquests terribles fets hagués estat enterrada en aquesta possible tomba al final de la Guerra Civil. El problema és que aquest fet no el podem confirmar.

⁹⁹ GESALÍ, D. “*L’aeròdrom 317*”. Plecs núm. 18. Publicació de l’Arxiu Municipal de Cassà de la Selva, Ajuntament de Cassà de la Selva, 2008.

4. Repressió del personal polític de l'Ajuntament de Cassà de la Selva

Durant la Guerra Civil (1936-1939) l'Ajuntament de Cassà va estar compost per una trentena de persones.

Al llarg d'aquest període l'alcaldia va recaure en mans d'Esquerra Republicana de Catalunya i en particular de Josep Dalmàs Martí, un dels polítics més il·lustres i més importants d'aquest partit, el qual ja havia estat alcalde amb anterioritat l'any 1934.

La resta de persones que formaren part l'Ajuntament durant la Guerra Civil van ser regidors que pertanyien a diverses agrupacions o partits polítics. N'hi havia set que formaven part d'Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), set de la Confederació Nacional del Treball (CNT), quatre d'Acció Republicana Catalana (ACR), dos del Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM), tres de la Unió de Rabassaires de Catalunya (URC) i set que no hem pogut establir la seva afiliació política.

Tots ells varen formar part de diverses conselleries o regidories (Finances i Governació; Treball, Economia i Obres Públiques; Defensa; Proveïments) i la durada dels seus càrrecs o mandats va ser molt diversa segons la seva situació personal i a causa de la situació política que vivia el país en temps de guerra. Alguns d'ells varen ocupar el càrrec durant tot aquest període (1936-1939) i d'altres només hi varen estar alguns mesos¹⁰⁰.

Tot i les dificultats d'aquest període (aixecament miliar d'una part de l'exercit que va derivar en una Guerra Civil de tres anys, revolució anarcosindicalista que va provocar tota mena d'actes de violència cap a tota aquella gent de dretes o membres de l'església, enfrontaments entre els comunistes del POUM i els anarquistes de la CNT-FAI, falta d'aliments o racionament dels productes més bàsics, acollida d'un gran nombre de refugiats que fugien de la guerra, bombardejos sobre la població civil o objectius

¹⁰⁰ Actualment els llibres d'Actes de Ple de l'Ajuntament de Cassà de la Selva dels anys 1937 i 1938 no es conserven. Per tal de conèixer els fets que es varen produir durant la Guerra Civil ens hem de basar en les transcripcions que en va fer el cronista local Josep Bosch i Mercader que és la última persona que els va poder estudiar i que els va publicar en diversos articles sobre la Guerra Civil a la revista Llumiguia entre els anys 1996-1997.

militars, combats entre aquests dos bàndols...) l'activitat política del nostre Ajuntament es va centrar bàsicament en el manteniment de la pau i al respecte a qualsevol persona i tendència política. L'objectiu de l'alcalde i els seus regidors era mantenir una bona convivència i cohesió social entre tots els cassanencs i que el seu nivell de vida no es veiés perjudicat pels enormes problemes i dificultats que comportava el desenvolupament de la guerra.

Per aquest motiu i tal i com hem vist abans no es va produir cap mena de mort o enfrontament violent dins de nostre poble durant tot aquest període. A més a més molta gent de dretes i en especial vinculades al món de l'església (capellans, monges, sacerdots) varen trobar refugi en moltes cases del poble. Les seves creences religioses i en especial la seva ideologia política sempre va ser tolerada o respectada, sempre que aquesta quedés circumscrita a l'àmbit privat.

Tot això va començar a canviar al final de la Guerra Civil a mesura que les tropes franquistes anaven conquerint el territori de Catalunya i s'anaven acostant al poble de Cassà. A causa d'aquest fet varen començar els bombardejos sobre el camp d'aviació de la Torremansa (26 de maig de 1938) o sobre el mateix poble de Cassà (29 de gener de 1939) i que causaren les primeres víctimes mortals. Amb la retirada de les tropes republicanes el volum de tropes o contingents militars que passaren pel nostre poble va anar augmentant (sobretot de les brigades internacionals del Canadà i de l'Europa de l'est). Per tal dificultar l'avanç de les tropes franquistes cap a Girona o cap a la Bisbal es va dur a terme la voladura del pont de Verneda i del Bugantó. Finalment també es varen produir tota una sèrie de combats directes entre aquestes dos bàndols en els turons que hi ha al nord de la població (primers contraforts del massís de les Gavarres) on els republicans s'hi havien atrinxerat ja que controlaven el poble de Cassà i també la ruta de retirada (la carretera de Santa Pellaia) cap a la Bisbal. Aquests enfrontaments bèl·lics també varen comportar la mort de diversos soldats dels dos bàndols durant aquests últims dies de la guerra.

Finalment el poble de Cassà va ser ocupat per les tropes franquistes el dia 3 de febrer de 1939. Les noves autoritats militars varen engegar a partir d'aquest moment la instauració d'un nou regim autoritari i dictatorial. Els membres de l'antic Ajuntament es varen amagar o varen fugir a l'exili. L'ajuntament va ser destituït, tal i com havien fet

amb els altres ajuntaments dels pobles del voltant, i tal i com s'havia abolit la Diputació de Girona o el Govern de la Generalitat de Catalunya que també s'havia exiliat. L'Estatut d'Autonomia i totes les lleis republicanes també van ser abolides.

Al seu lloc aquestes autoritats militars varen reunir a les principals famílies del poble, per tal de crear una gestora provisional per governar el poble a partir d'aquest moment. Aquesta gestora va ser dirigida en un primer moment per en Narcís Vilahur del 6 al 27 de febrer de 1939 i després per en Josep Mestras Martí que va governar el poble fins a l'any 1940¹⁰¹

Tot i que en el poble de Cassà no es va produir cap mort ni enfrontament violent dins la població, la repressió franquista vers el personal polític de l'antic Ajuntament (alcaldes i regidors) va ser força important i es va dur a terme sense cap mena de contemplació. Hi havia un gran afany de venjança cap a tota aquestes persones, que era vistes com els responsables de la guerra i de tots els mals que havia viscut Espanya durant aquest període. A més a més també hi anava lligat un sentiment de ràbia i de rebuig vers tot allò que fos català (vers el catalanisme polític) i especial vers tots aquells partits d'esquerra.

Per aquest motiu no és gens estrany que comencés tot un seguit de pràctiques repressiva vers totes aquelles persones (civils o membres de l'antic Ajuntament) que s'havien significat amb la causa republicana.

En un primer moment aquestes autoritats militars engegaren una sèrie de processos penals i judicials per tal de descobrir quines eren aquelles persones que havien tingut un paper o una responsabilitat de govern durant la República o la Guerra Civil. Per aquest motiu varen enviar peticions als nous representants polítics per tal saber quins havien estat els seus membres (noms i cognoms), quins eren els seus càrrecs, la afiliació política, la seva conducta i els actes que havien dut a terme durant el seu mandat, etc. També posaven molt èmfasi en conèixer de primera mà quina era la situació d'aquestes persones en aquell moment (si encara vivien en el poble de Cassà o havien fugit a l'estranger).

¹⁰¹ BOSCH I MERCADER, J: "*Intent de fer història de cinc anys foscos: 1939-1940 (7)*". Llumiguia número 538, març del 1997.

Per mitjà dels informes que els va enviar el mateix Ajuntament de Cassà o bé per mitjà de les delacions i les denúncies efectuades per diverses persones de dretes de la mateixa població, les noves autoritats franquistes varen elaborar llistes amb les persones que havien de capturar i castigar. D'aquesta manera varen quedar inscrits dins de la Causa General del Franquisme¹⁰² (procés d'investigació judicial sobre tots els crims o fets violents que es varen produir durant la Guerra Civil –assassinats, segrestos, confiscació de béns, destrucció d'edificis religiosos...- per tal d'establir quins havien estat els seus autors o responsables). També en els documents d'entrada i de sortides de documentació de l'Arxiu Municipal de Cassà i en els llibres registres corresponents es troben peticions d'informació d'aquestes persones des del Jutjat de Responsabilitats Polítiques i des del governador militar de Girona.

La gran majoria dels regidors de l'Ajuntament de Cassà durant la República i la Guerra Civil varen ser represaliats.

Repressió que varen patir els representats polítics de l'Ajuntament

Les formes de repressió varen ser molt diverses:

Pèrdua de llibertats polítiques i socials

Com hem vist la primera cosa que van dur a terme les noves autoritats militars va ser la destitució del consistori municipal que hi havia hagut en aquest període. Aquest va ser substituït per un altre consistori (una gestora municipal) format per gent vinculada a partits de dretes o bé afí al nou règim militar que s'acabava d'imposar. L'alcalde i tots els seus regidors varen perdre la seva condició de representants municipals i es varen convertir en simples ciutadans. Tots els partits polítics o sindicats varen ser il·legalitzats i prohibits. També va passar el mateix amb moltes de les agrupacions o associacions culturals, esportives o lúdiques. La llengua catalana també va ser prohibida i es va imposar el castellà com a llengua d'ús habitual, especialment en la justícia, l'escola i l'administració. Molts dels mitjans de comunicació varen ser prohibits. Els que varen

¹⁰² Causa General (Archivo Histórico Nacional , Portal de Archivos Españoles –PARES-)

sobreviure varen ser controlats per mitjà de la censura. Es va prohibir la llibertat d'expressió, reunió i manifestació. En definitiva hi va haver una gran pèrdua de llibertats socials i polítiques tant individuals com col·lectives.

Exili

Molts dels antics regidors, especialment els que havien tingut una actuació més significativa durant aquell període o bé els que tenien por, optaren per exiliar-se davant de les possibles represàlies que podien patir si es quedaven al poble. Fugiren cap a la frontera francesa ja que aquesta era la frontera més propera i l'única possible per on podien arribar a França, davant de l'avanç de les tropes franquistes. Era el lloc per on també havia marxat el Govern legítim de la República i de la Generalitat, i el lloc per on també marxaven milers de persones (refugiats) que ho havien perdut tot a causa de la guerra.

Molts dels regidors que es quedaren a França acabaren en un primer moment en camps de concentració. Allà hi estigueren una bona temporada, fins que pogueren millorar la seva situació personal i política i varen poder obtenir el certificat de refugiats polítics. D'aquesta manera es pogueren establir en diversos pobles del sud de França (Argelers, Le Bolou...). Aquest fou el cas per exemple del regidor Hermenegild Roura Toneu¹⁰³ activista cultural, membre de l'Ateneu, articulista i excel·lent fotògraf amateur, entre d'altres.

Alguns d'aquests exiliats ja no van tornar mai més a Catalunya com l'Hermenegild Roura o Francesc Abella i es quedaren a viure a França. D'altres marxaren fins i tot cap a Sud-Amèrica, especialment cap a Mèxic i Veneçuela. Aquest va ser el cas per exemple del regidor Lluís Adroher Sitjas¹⁰⁴ que va anar a viure a Mèxic però que va

¹⁰³ Havia estat empresonat arran dels fets d'octubre del 1934. Hi ha una notícia a la revista Horitzó (Periòdic quincenal portanveu de l'Ateneu Cultural, on s'escriu "A la vila de Cassà per més que no va tenir-hi lloc el més petit incident revolucionari, foren denunciats, amb falsetat, els conseqüents republicans Lluís Adroher i Ermengol Roura conduïts a la presó de Barcelona, antic alumne el primer de l'escola Cervantista d'aquesta vila, i casat el segon amb una alumna de la mateixa escola. AMCS/Biblioteca auxiliar. F3C2099

¹⁰⁴ *Ibidem*

morir al Panamà, o el regidor Lluís Xena i Matas que va anar a viure Veneçuela amb la seva dona i fill, lloc on va morir els anys 70¹⁰⁵.

D'altres membres de l'Ajuntament com ara l'alcalde de Cassà, Josep Dalmàs Martí¹⁰⁶, va poder regularitzar la seva situació davant les autoritats franquistes al llarg dels anys 50, sobretot gràcies als avals que havia aconseguit de molts habitants del poble, els quals demostraven la bona conducta i actuació que havia tingut mentre va estar al capdavant del consistori municipal¹⁰⁷. Això va fer que pogués tornar de l'exili i que pogués tornar a viure al poble. El seu cas exemplifica l'agror de l'exili. La dona i el fill es quedaven al poble mentre ell marxava tot esperant que fos un allunyament de curta durada atès que no havia comès cap delictes, ans al contrari. Tres o quatre mesos més tard la Cèlia, la seva dona, i el seu fill, Lluís es varen reunir amb Josep Dalmàs. L'any 1941 però, la Cèlia i en Lluís varen tornar a Cassà, però el seu retorn també va ser accidentat i la dona de Josep Dalmàs va estar uns dies tancada a la presó de Figueres¹⁰⁸. Un cop a Cassà, tot i la duresa del retorn i l'hostilitat d'alguns envers ells, també varen conèixer la solidaritat d'alguns dels veïns que els varen ajudar¹⁰⁹. Durant els seus anys d'exili no va poder estar al costat ni del seu pare ni de la seva dona en el moment de la mort.

Aquesta duresa de l'exili, de l'allunyament de pares, de les dones i dels fills es podria extrapol·lar a altres exiliats i es pot comprovar el paper de les dones en la diferent

¹⁰⁵ Font oral (Rosa Calzada, 2017).

¹⁰⁶ La figura de Josep Dalmàs està molt estudiada en el llibre de MAYMÍ. *Josep Dalmàs*.

¹⁰⁷ El 30 de desembre de 1942 46 cassanencs de drets i de tradició cristiana varen signar un document en el qual deien que Dalmàs sempre havia actuat amb responsabilitat, sense violència i que ans al contrari havia frenat possibles violències. Col·lecció particular família Dalmàs.

¹⁰⁸ MAYMÍ. *Josep Dalmàs*, p. 108

¹⁰⁹ MAYMÍ, *Josep Dalmàs*, pp. 108-109.

documentació consultada on dones i mares envien documentació a l'Ajuntament per tal que la traslladin a les autoritats oportunes.¹¹⁰

Detencions i empresonaments

Els regidors que varen retornar de seguida del seu exili en el sud de França, i molt especialment aquells regidors que ja no varen marxar i es varen quedar a Cassà perquè no havien comés cap delictes durant el seu mandat varen ser ràpidament identificats, detinguts i empresonats.

En un primer moment varen estar tancats a la presó de Cassà, on foren interrogats per les autoritats locals. Molt ràpidament foren traslladats a Girona¹¹¹ on varen ser interrogats per les autoritats policials i militars provincials. Degut als seus interrogatoris i sobretot a les investigacions que s'havien realitzat foren jutjats, condemnats i empresonats. Varen complir les seves penes (aquestes oscil·laren entre uns pocs mesos de presó, fins a condemnes molt més llargues d'uns tres o quatre anys) en diferents presons. La gran majoria d'ells varen ser enviats al Centre Penitenciari de Girona¹¹² (Pere Auradell Planas, Josep Coll Roset, Lluís Olivé Artau, Josep Ors Isern, Alexandre Planas Duró, Robert Rich Bosch, Víctor Sabrià Cassà i Secundí Xifra Mundet). També hi ha regidors que varen ser empresonats al Centre Penitenciari de Figueres¹¹³ i que després varen ser enviats al camp de concentració de Cervera¹¹⁴ (Carles Mir Bover).

¹¹⁰ Per exemple els documents que envia la dona i la mare de Josep Ors a l'Ajuntament. AMCS/Administració Local. Secretaria. Llibre Registre de sortides núm 379, de 17 d'abril, núm. 384 de 20 d'abril, núm. 471 d'11 de maig i núm. 472 de 18 de maig de 1939. Reg. 58, capsa 2598

¹¹¹ Entrada de correspondència del 13 d'abril de 1939. AMCS/Administració Local. Serveis militars. Reg. 1224-113, capsa B2768

¹¹² Arxiu Històric de Girona, AHG/Fons Centre Penitenciari de Girona (1939-1942).

¹¹³ Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà, ACAE/ Fons Centre Penitenciari de Figueres.

¹¹⁴ Carta del Tribunal de Classificació del camp de concentració de presoners de Cervera de l'1 de setembre de 1939 que anuncia la posada en llibertat de Carles Mir Bover. AMCS/Administració Local. Serveis militars. Reg. 1224-207, Capsa B2768

Solament hem pogut localitzar un cas, Josep Nonell Gaspart, que va ser enviat a un batalló de treballadors¹¹⁵ on va haver dur a terme treballs de construcció o de reconstrucció d'infraestructures estatals.

El seu crim havia estat haver format part d'un partit d'esquerres i haver tingut un càrrec públic o polític com a regidor a l'Ajuntament de Cassà durant la Guerra Civil i haver defensat la llibertat i la legalitat .

Hem de tenir en compte que la vida en aquestes presons i camps de concentració devia ser molt difícil. Aquestes presons es trobaven completament massificades degut al gran nombre de persones que havien estat detingudes i empresonades després de la Guerra Civil. Les cel·les estaven desbordades i la gent es trobava apilada en qualsevol espai. Les condicions de vida o d'higiene eren lamentables. Hi havia molt poc menjar i les malalties infeccioses eren el pa de cada dia degut a la falta d'higiene i a les plagues de rates, xinxes o polls. Les condicions de vida eren molt dures i difícil i la estada en aquestes presons devia ser un veritable suplici.

Un cop complertes les seves penes de presó, aquestes persones varen ser alliberades i pogueren retornar a Cassà. Tot i això sempre quedaren assenyalades o marcades com a "Rojos o com a Separatistas" almenys per part de les autoritats locals i per una petita part de la població. Per aquest motiu no pogueren accedir a càrrecs de la mateixa administració ni exercir certes professions.

En la majoria dels casos tots aquests regidors foren inclosos dins dels registres de Responsabilitats Polítiques i sempre varen ser vigilats i controlats.

Confiscació de béns

Una altre de les formes de repressió que varen dur a terme de seguida les autoritats franquistes va ser demanar als ajuntaments corresponents informes o documents per tal de conèixer quins eren els béns que posseïen aquestes persones investigades. Es volia saber quina era la situació o posició econòmica, saber si tenien alguna propietat (casa,

¹¹⁵ *Ibidem Nonell*

habitatge o finca), quins eren els seus mitjans de transport (cotxes i animals), quins eren els seus comptes corrents, les seves quantitats..... Per exemple, molt aviat varen fer un inventari del domicili de l'antic alcalde Josep Dalmàs per una comissió autoritzada per l'Ajuntament.¹¹⁶

Un cop obtingudes totes aquestes dades, que en la majoria dels casos eren molt detallades, varen començar les confiscacions dels seus bens segons la categoria o la importància de la pròpia persona i dels actes que haguessin comés durant el seu mandat.

Un bon exemple d'aquestes confiscacions de béns és el cas del regidor Lluís Adroher Sitjas que era propietari de l'empresa de transports La Cassanense i que havia estat col·lectivitzada durant la Guerra Civil. Com que aquesta empresa era molt important i el seu propietari havia tingut un paper molt destacat durant la República i la Guerra Civil els seus béns foren confiscats quan va fugir cap a França¹¹⁷.

Tot i això en la major part de la documentació que hem pogut consultar a l'arxiu de Cassà¹¹⁸ i que fa referència a aquest aspecte, hem pogut constatar que en la majoria de casos no s'havia pogut acreditar l'existència de bens en propietat per part de molts dels regidors del nostre poble. No sabem si aquest fet respon a una deliberada ocultació d'aquesta informació per part de l'Ajuntament per tal de protegir a aquestes persones i les seves famílies perquè no ho perdessin tot, perquè veritablement aquestes persones no tenien gaire propietats en aquell moment o bé perquè aquestes persones havien estat prou hàbils de canviar el nom aquestes propietats per tal d'evitar la seva confiscació. Amb tot, encara que no poguessin confiscar immobles no se n'estaven d'incautar-se de qualsevol tipus de bé. Encarnació Ferrando¹¹⁹, encara recorda com Elisa Grau, la dona de Francesc Abella, li explicava que se li havien quedat tot i que una dia que va anar a l'Hospital de Cassà va veure com una de les cortines de la seva propietat estaven allà.

¹¹⁶ AMCS/Administració Local. Alcaldia Reg. 11791, capsa B3610

¹¹⁷ Llibre Registre d'entrades. AMCS/Administració Local/Secretaria. 24 i 25 d'octubre de 1941. Correspondència de l'Administració General de béns intervinguts pel jutjat especial de Responsabilitats Polítiques del 8 de maig de 1941. Reg. 82, Capsa 2572

¹¹⁸ Ha estat de molta ajuda els llibres de registre d'entrades de l'AMCS on consta la petició d'informes a l'Ajuntament des del Jutjat de Responsabilitats Polítiques).

¹¹⁹ Font oral: Encarnació Ferrando, 2017

La minuciositat en la relació de les possessions que les autoritats feien del personal polític es veu exemplificar en el detallat inventari que varen fer en el domicili de Josep Dalmàs per una comissió autoritzada per l'Ajuntament.¹²⁰ En aquest inventari es quantificaven fins i tot els estris de parament de la llar com plats, culleres, copes i cadires, a més de tots els proveïments: patates, llet, pots de conserva, embotits... i com a taper que era tots els elements relacionats amb el suro: “diecisiete balas de cuadrados”. L'exhaustivitat del registre arribava a aquests extrems: “cinco quilos de sal; medio jarro de olivas; medio bote de anchoas; medio litro de aceite, un jarro de judías en conserva; tres Kgrs. de garbanzos”.

¹²⁰ AMCS/Administració Local. Alcaldia Reg. 11791, caps B3610

4.1 Documentació que fa referència al personal polític represaliat.

Dins la documentació que es conserva a Arxiu Municipal del fons de l'Administració local, es pot seguir algunes de les actuacions que es varen fer sobre el personal polític.

Sobretot durant l'any 1939 sovintegen les entrades de correspondència des del Jutjat de responsabilitats polítiques demanant informes *de diferents veïns, entre ells molts dels regidors*: “*detallados y precisos acerca de la actuación político-social anterior y posterior al 18 de julio de mil novecientos treinta y seis*”, “*relación valorada de los bienes que posean los vecinos de esa detallados al respaldo, y después de hacer particularmente las indagaciones del caso*”. “*Le devuelvo la adjunta información, para que se sirva desglosarla individualmente para cada inculpado. Además las aplicará en el sentido de detallar si estos vecinos poseen dinero en el Banco o al menos si lo poseían en 1º de enero del año en curso, devolviéndolo urgentemente cumplimentado*”.

¹²¹.

Apart d'aquestes peticions generals, seguidament es fa una compilació de part de la documentació que es pot localitzar

Adroher Sitjas Lluís

Llibre Registre d'entrades, núm 384, del 10 de maig de 1941

AMCS./Administració Local. Secretaria. Reg. 82, Capsa 2572

Des del jutge municipal.

Contestando al escrito de V del 6 del actual, interesando se le comunique los bienes que posee el inculpado Luis Adroher Sitjas, cúmpleme significarle que, practicado un examen de los documentos de riqueza pública (..) en esta municipalidad consta

¹²¹ Correspondència del 13 de setembre de 1939, 16 d'octubre de 1940, 23 d'octubre de 1940,

que el citado individuo posee bienes de ninguna clase inscritos a su nombre en este término municipal, ni que tampoco pague contribución al Tesoro por concepto alguno

Llibre Registre d'entrades, núm. 392, del 13 de maig de 1941

AMCS./Administració Local. Secretaria. Reg. 82, Capsa 2572

Des de la Delegació Provincial de l'Administració General de bens intervinguts pel Jutjat Civil Especial de Responsabilitats Polítiques.

Practicadas por esta alcaldía las gestiones necesarias (...) resulta lo siguiente: Que el inculpado Luis Adroher Sitjas, no puede tener participación en el negocio de Transportes La Cassanense que pertenecían digo por no existir tal entidad actualmente ni antes de G. M. N. En realidad lo que existía antes del G.M.N. eran unos (..) con el seudónimo La Cassanense que pertenecían a D. Mateo Oliveras (...) pagando la patente nacional de automóviles a nombre del mismo.

Llibre Registre d'entrades, núm. 899, del 25 d'octubre de 1941

AMCS./Administració Local. Secretaria. Reg. 82, Capsa 2572

Componían la empresa de transportes La Cassanense hasta el 18 de julio de 1936 los siguientes individuos: Luis Salvador Trias, Luis Adroher Sitjas, José Mateu y Ricardo Oliveras Bonadona; los cuales excepción hecha del primero que puede considerarse apolítico, tienen todos antecedentes rojo-separatistas. El Luis Adroher Sitjas que actuaba de gerente de dicha empresa, era

presidente de Esquerra Republicana de Catalunya habiendo sido detenido y procesado por su participación en la revolución de octubre de 1934. En las elecciones de febrero de 1936 intervino como apoderado de la candidatura rojo-separatista cediendo gratuitamente los cohes de La Cassanense para propaganda electoral y traslado de votantes de dicha candidatura. Al producirse el G.M.N. formó parte del Comité de Guerra de la localidad, siendo nombrado además director de la colectividad de Transporte, colectividad que se formó incautándose de todo el material automóvil de industriales y particulares de esta villa (...) Al ser liberada Barcelona, se fugó en compañía de los demás dirigentes rojos de la localidad a Francia y actualmente se tiene el conocimiento que se encuentra en Méjico.

Coll Ruset, Josep

Llibre Registre de d'entrades, núm. 541, del 14 de juliol 1942

AMCS/Administració local. Secretaria. Reg. 82, Capsa 2572

Escrit núm. 5869 des de la presó provincial de Girona. Manifestando si existe alguna razón de que pueda impedir la concesión de los beneficios de la condicional al vecino de esta localidad José Coll Ruset.

Llibre Registre d'entrades núm. 601, del 8 d'agost de 1942

AMCS/Administració local. Secretaria. Reg. 82, Capsa 2572

Des de la Presó Provincial de Girona.

Le remito adjuntas certificaciones de liberación condicional relativas al vecino de esa localidad, José Coll Roset, a fin de que una vez firmados e impresa la huella dactilar del pulgar derecho en cada una de ellas, se sirva entregar el original al interesado, guardar otro ejemplar en ese ayuntamiento y devolver los dos restantes a esta prisión provincial.

Dalmàs Martí, Josep

Inventari fet el dia 11 de febrer, a les 6 de la tarda en el domicili de Josep Dalmàs.

AMCS/Administració local. Secretaria. Reg. 11791. Capsa 3610

CUARTO-ALMACEN

Diecisiete balas de cuadrados, una máquina de coser, una báscula, un tinari (que alegaron ser de propiedad de Sr. Baulida), un catre, una mesa y dos cestos.

DESPACHO

Cuatro cajones desvalijados del escritorio, siete sillas y un sofá, un balancín, una mesa-escritorio, un tintero de corcho, un jarrón-florero, un secante, una cartera sin valores, once libros, dos cojines.

PASILLO

Un paraiguero, dos banquetas, un jarroncito.

BODEGA

Cinco quilos de sal, medio jarro de olivas, medio bote de anchoas, medio litro de aceite, un jarro de judías en conserva, tres Kgrs. de garbanzos.

COMEDOR

Un bufet, conteniendo doce tazas de café, 16 copas de Champany, quince platos pequeños, un jarro de agua; once copas de igual uso, trece copas de licor, dos palilleros, cuatro tazas y una fuente, una frutera, cuatro fuentes, dieciocho platos, dos fruteras, una fuente de postres, seis platos de cristal, una mesa, una lámpara, seis sillas, un perchero, tres cuadros, una estufa (de propiedad Serrano), una mesita (propiedad de la casa), dos jarrones.

COCINA

Una mesa, un estante de platos conteniendo 14 platos, una fuente, una escorridora, seis vasos, dos tazas, y un cazo de aluminio, un cuadro, una sopera, doce tazas, una cafetera, unas vinagreras, un pote de vidrio, dos jarras, una azucarera de vidrio, varias botellas y botes, doce potes de leche, cubiertos, una copa, utensilios de cocina.

HUERTO

Dos barriles de dos cargas, diez quintales de corcho del 24, siete balas de leña, una escalera, un catre (de la casa), un cesto, una tonelada de corcho de media marca.

HABITACIONES (altos)

Una cama sin parar, una mesita de noche, un peinador, un lavabo, cuatro sillas, un cuadro de San José, un colgador, un armario conteniendo poca ropa, una estora y cuatro alfombras.

Una cómoda de cuatro cajones, una estufa eléctrica, dos jarrones, 10 Kgrs. de arroz, 4 Kgrs. de azúcar, un colgador, dos Kgrs. de azúcar, quince Kgrs. de judías, dos camas paradas, una silla, una mesita de noche, un lavabo (de la casa), ocho bacalaos, un baul con ropa, un saco conteniendo 10 Kgrs. de avellanas, dos planchas eléctricas.

Un somier con colchón y una cama parada, una mesita de noche, ocho sillas, un baul conteniendo ropa, dos alfombras, un armario espejo, un lavabo, una estora.

DESVÁN

Dos quintales de patatas, quince botes de leche, diez botes de conserva, dos pastillas de jabón, un bote de carne, un baul de vajilla (de la casa), siete botellas de conserva de tomate, un tocador pequeño, cinco Kgrs. de cebada, ocho Kgrs. de farro, nueve Kgrs. de trigo, una mesita, diecisiete embutidos, 4 Kgrs. de tocino, un espejo, un saco de alfalfa, una bala de corcho de 2ª del 24, una gandula, seis mil carrados de 18 pequeños de 1ª, dos sacos de 2ª del 18, un saco de 1ª puntuda de 15, dos sacos y medio de tupeta de 24, dos cestos y una tulipa de vidrio.

Dalmau Valentí, Àngel

Llibre Registre de sortides, núm. 424 del 20 de març de 1940

Al Jutjat Militar de Girona.

AMCS/Administració local. Secretaria, Reg. 58, Capsa 2598

Emitiendo el informe interesado por el juzgado de 1ª Instancia e Instrucción de Gerona, en escrito del 13 del actual, de las averiguaciones practicadas por esta Alcaldía, resulta que Àngel Dalmau Valentí, colono del Manso Cristià de este término, a raíz de la liberación, fue detenido por la Autoridad Militar y encarcelado, y una vez puesto en libertad quedó incluso en Responsabilidades Políticas, seguramente por los cargos que desempeñó durante el período marxista o sea: Presidente del Sindicato de Rabassaires, Concejal de este Ayuntamiento en representación de los Rabassaires y Delegado comarcal del mismo sindicato. (...)

Mir i Bover, Carles

Llibre Registre de sortides , nú. 788, del 8 de setembre de 1939

AMCS/Administració local, reg. 58, capsa B2598

Dirigida al capità en cap del Tribunal Classificador del Camp de concentració de presoners de Cervera.

El prisionero en libertad provisional Carlos Mir Bover (...)

Ors Isern, Josep

Llibre Registre de sortides núm. 346 de l'11 d'abril de 1939.

AMCS/Administració local. Secretaria. Reg. 58, capsa B2598

Dirigida a l'Auditoria de Guerra de Catalunya delegació de Girona.

Me es grato acompañar a V. S. los adjuntos documentos relativos al detenido José Ors Isern, que han entregado en esta Alcaldía sus familiares, por si tiene a bien disponer sean unidos en el sumario o causa que se le instruye.

Llibre Registre de sortides núm. 379 de 17 d'abril de 1939

AMCS/Administració local. Secretaria. Reg. 58, 2598

Dirigida a l'Auditoria de Guerra de Catalunya delegació de Girona. *Me es grato acompañar a V. S. el adjunto documento relativo al detenido José Ors Isern, que ha entregado en esta*

Alcaldía su madre , por si tiene a bien disponer sea unido en el sumario o causa que se le instruye .

Llibre Registre de sortides núm. 384 de 20 d'abril de 1939

AMCS/Administració local. Secretaria. Reg. 58. Capsa 2598

Dirigida a l'Auditoria de Guerra de Catalunya delegació de Girona. Me es grato acompañar a V. S. el adjunto documento relativo al detenido José Ors Isern, que ha entregado en esta Alcaldía su madre (...)

Llibre Registre de sortides núm 471 d'11 de maig de 1939

AMCS/Administració local. Secretaria. Reg.58, capsa B2598

Dirigida a l'Auditoria de Guerra de Catalunya delegació de Girona.

Por si tiene a bien disponer sean unidas al sumario que se instruye al detenido de esta vecindad José Ors Isern, tengo el gusto de remitirle los documentos que ha entregado esta Alcaldía su esposa.

Llibre Registre de sortides núm. 472 de 18 de maig de 1939

AMCS/Administració local. Secretaria. Reg. 58, capsa 2598

Dirigida a l'Auditoria de Guerra de Catalunya delegació de Girona.

Por si tiene a bien disponer sean unidas al sumario que se instruye al detenido de esta vecindad José Ors Isern, tengo el gusto de remitirle los documentos que ha entregado esta Alcaldía su esposa.

Llibre Registre de sortides núm. 494 de 25 de maig de 1939

AMCS/Administració local. Secretaria. Reg. 58, caps 2598

Dirigida al Jutjat Militar, núm. 1 de Girona.

Contestando al escrito de V.S. nº 573 de 16 del actual, cúmplame significarle que el individuo José Ors Isern fue Concejal durante algún tiempo de esta villa, y también Director de la Fábrica Municipal formando parte de la colectividad de espectáculos y también del sub-comité encargado de imponer cuotas a la gente de derechas en los primeros días de la Revolución. Esto no obstante, se le puede conceptuar de moderado entre los del Frente Popular y honrado Trabajador.

Llibre Registre de sortides núm. 816 de 16 de setembre de 1939

AMCS/Administració local. Secretaria. Reg. 58. Caps B2598

Dirigida al capità jutge de Responsabilitats Polítiques de Girona.

Correspondiendo a su oficio de fecha 15 del actual, me complazco informar a ese Juzgado de Responsabilidades Políticas, sobre la actuación revolucionaria de José Ors Isern. El referido individuo fue organizador en esta localidad del P.O.U.M. si bien fue un partido que no arraigó y tuvo una vida y

existencia muy precaria y corta. Fue concejal al cambiarse el Ayuntamiento de elección popular por la constitución del Frente Popular Antifascista, si bien dimitió el cargo a los quince días de haber tomado posesión. Asumió el cargo de Director de la Fábrica Municipal. Formó parte de la colectivización de espectáculos. Formó parte de la Comisión encargada de señalar cuotas a la gente de derechas para atender el pago de los sin trabajo en los primeros días de la Revolución. Ingresó en el ejército rojo cuando fue llamada su quinta. A pesar de sus ideales izquierdistas es considerado buen trabajador y de buena conducta. No se conocen bienes de fortuna.

Planas Duró, Alexandre

Llibre Registre de sortides, núm. 445, del 8 de maig de 1939

AMCS/Administració local. Secretaria. Reg. 58. Capsa 2598

Dirigida a la Comisión Clasificadora de Prisioneros y presentados.

Contestando el escrito V.S. relativo a Alejandro Planas Duró cumplame significarle que dicho individuo pertenecía al Sindicato de Rabassaires, siendo presidente del mismo, y según públicos rumores era de los más destacados defensores de la Revolución.

Correspondència 13 d'abril de 1939.

AMCS/Administració Local. Serveis militars.. Reg. 1224-113, capsa B2768

Don Magdaleno Naranjo Navarro, Guardia Civil del Puesto de esta villa, en el dia de hoy, y cumpliendo Órdenes del alférez Auditor de Guerra, de la Cón. Clasificadora de Prisioneros y Presentados de Gerona, Sr. Lozano, me hago cargo para su traslado a Gerona de los prisioneros relacionados al dorso y que están detenidos en la cárcel de esta villa

Sabrià Cassà, Víctor

Correspondència del 13 d'abril de 1939.

AMCS/Administració Local. Serveis militars. Reg. 1224-113, caps B2768

Don Magdaleno Naranjo Navarro, Guardia Civil del Puesto de esta villa, en el dia de hoy, y cumpliendo Órdenes del alférez Auditor de Guerra, de la Cón. Clasificadora de Prisioneros y Presentados de Gerona, Sr. Lozano, me hago cargo para su traslado a Gerona de los prisioneros relacionados al dorso y que están detenidos en la cárcel de esta villa

5. Base de dades

Amb tota la informació recollida s'ha elaborat dues bases de dades, el contingut de les qual es trobem en els dos annexos en aquest projecte de recerca, per tal que es pugui consultar d'una manera molt fàcil i entenedora la informació més rellevant d'aquest treball.

En primer lloc s'ha realitzat una base de dades de les fosses de la Guerra Civil localitzades fins al moment en el poble de Cassà.

En segon lloc s'ha realitzat una base de dades sobre la repressió que varen viure i patir el personal polític que va formar part de l'Ajuntament durant la República i la Guerra Civil.

6. Conclusions

Gràcies a aquest treball s'ha pogut observar que a diferència del que s'havia explicat o publicat fins ara, la creença que el poble de Cassà havia estat un oasi de pau en temps de Guerra no era del tot certa.

Si que és veritat que a diferència del que va passar en molts pobles veïns de les comarques gironines, on en els primers dies de la Guerra Civil es varen dur a terme tota mena d'actes de venjança, vexació i de violència vers totes aquelles persones vinculades amb els partits de dretes o amb el món de l'església (detencions, segrestos, assassinats...); gràcies a l'actuació política de l'ajuntament encapçalada per l'alcalde Josep Dalmàs i els regidors, no es va produir cap enfrontament o mort violenta dins del nostre poble. Tot i això no es va poder evitar l'assalt i crema de l'església parroquial, la rectoria, el convent i el centre d'ensenyament de les escoles Cristianes o l'església del Sagrat Cor de Maria.

L'Ajuntament es va encarregar en cos i ànima en evitar que els estralls de la guerra arribessin al poble de Cassà i que la seva població no és veiés afectada per les conseqüències de la guerra (gran taxa d'atur, crisi econòmica, racionament dels aliments bàsics, augment del nombre de refugiats, conflictivitat social, mort de soldats que lluitaven al front...).

Tot i això cap al final de la guerra, els efectes d'aquest conflicte acabaren arribant a Cassà, a mesura que les tropes franquistes anaven conquerint els diversos pobles i ciutats de Catalunya. Totes les víctimes que no s'havien produït al llarg d'aquests anys s'acabaren produint malauradament en aquest moment.

El bombardeig del camp d'aviació del 26 de maig de 1938 on varen morir dues persones, el bombardeig del nucli urbà de Cassà el 29 de gener de 1939 que causà la mort de vuit cassanencs, la voladura del pont de Verneda i del pont del Bugantó, els combats i els enfrontaments que es varen produir en els turons que hi ha al nord de la població, les nombroses tombes o fosses comunes de la Guerra Civil que hi ha escampades per diversos punts del terme municipal (Tomba del Soldat Desconegut,

Tombes del Bosc de can Cresta, Tomba de la Capçana, possible Tomba del Puig d'en Pujades i la possible tomba de la caseta o xalet d'en Codolà), els soldats morts en combat, etc, en serien alguns exemples.

El dia 3 de febrer de 1939 les tropes franquistes varen ocupar el poble de Cassà. Però l'horror i la violència de la guerra no es va acabar en aquest moment sinó que varen començar tota una sèrie d'actes repressius encaminats a atemorir a la població civil i a castigar totes aquelles persones que s'havien significat amb la República i que havien ostentat càrrecs polítics al llarg d'aquest període.

Per aquest motiu la gran majoria dels regidors de l'Ajuntament varen ser represaliats. Molts d'ells es van haver d'exiliar (França, Mèxic, Veneçuela o Panamà). Alguns d'ells mai més varen tornar a Cassà i varen morir a l'exili. Els que no varen fugir o varen tornar de seguida del seu exili van ser detinguts, jutjats, condemnats i empresonats en diverses presons del nostre país (presó de Girona, Figueres o camp de Concentració de Cervera). També se'ls hi confiscaren els seus béns i quedaren assenyalats o fixats per tota la vida com enemics del nou règim que s'acabava de constituir.

En definitiva ara si que estem en condicions d'afirmar, que a diferència del que s'havia publicat fins ara, el poble de Cassà si que va viure i patir diversos episodis de violència al final de la Guerra Civil. Aquesta violència no va ser causada o generada pels mateixos cassanecs, sinó que va arribar des de fora per culpa del desenvolupament de la guerra, però aquesta va acabar afectant d'una forma molt dramàtica i directe la vida dels nostres conciutadans.

Sempre acaben pagant justos per pecadors...

7. Bibliografia

BAGUÉ, ENRIC; CARRERAS, JOAQUIM; OBDUIA GUITIERREZ: Cassà de la Selva. Quaderns de la Revista de Girona, número, 100, Girona 1990.

BASART , PITU: "Avions al cel i un mort a la cuneta", Revista Gavarres, 8 (2005), pp. 74-76.

BOSCH I MERCADER, JOSEP: "Ara fa cinquanta anys", Llumiguia, 449 (1989), p. 6

BOSCH I MERCADER, JOSEP: "Creus", Llumiguia, 457 (1989), pp. 34-35

BOSCH I MERCADER, JOSEP: "Intent de fer història de cinc anys foscos: 1939-1940 (1)", Llumiguia, 532 (1996), pp. 68.

BOSCH I MERCADER, JOSEP: "Intent de fer història de cinc anys foscos: 1939-1940 (2)", Llumiguia, 533 (1996), pp. 76-77.

BOSCH I MERCADER, JOSEP: "Intent de fer història de cinc anys foscos: 1939-1940 (3)", Llumiguia, 534 (1996), pp. 75-76.

BOSCH I MERCADER, JOSEP: "Intent de fer història de cinc anys foscos: 1939-1940 (4)", Llumiguia, 535 (1996), pp. 84-85.

BOSCH I MERCADER, JOSEP: "Intent de fer història de cinc anys foscos: 1939-1940 (5)", Llumiguia, 536 (1997), pp. 74-75.

BOSCH I MERCADER, JOSEP: "Intent de fer història de cinc anys foscos: 1939-1940 (6)", Llumiguia, 537 (1997), pp. 66-67.

BOSCH I MERCADER, JOSEP: "Intent de fer història de cinc anys foscos: 1939-1940 (7)" Llumiguia, 538 (1997), pp. 74-76.

BOSCH I MERCADER, JOSEP: "Intent de fer història de cinc anys foscos: 1939-1940 (8)", Llumiguia, 539 (1997), pp. 70-71.

BOSCH I MERCADER, JOSEP: "El camp d'aviació de la Torremansa", Llumiguia, 608 (2003), pp. 88-90

CARLES CODOLÀ, JOAN: "Quan Cassà tenia camp d'aviació", Llumiguia, 664 (2008), pp. 30-31.

CARLES CODOLÀ, JOAN: "Més aprop d'identificar el soldat desconegut de Cassà", Llumiguia, 775 (2017), pp. 28-35.

CARRERA BOSCH, XAVIER: "Hortènsia Culubret: encara recordo les bombes sobre Cassà", Llumiguia, 772 (2017), pp.42-43

GENERALITAT DE CATALUNYA: "Pla de Fosses 2017". Generalitat de Catalunya, Departament d'Afers Exteriors, Relacions Institucionals i Transparència, 2017.

GESALÍ, DAVID: "L'aeròdrom 317". Plecs núm. 18. Publicació de l'Arxiu Municipal de Cassà de la Selva, Ajuntament de Cassà de la Selva, 2008.

GRAU FERRANDO, DOLORS: Cementiris i sepelis. Núm. 103. Quaderns de la Revista de Girona, Diputació de Girona. Caixa de Girona, 2002.

J.F: "Tenir cura de la tomba del soldat desconegut", Llumiguia, 742 (2014), pp. 12-13

LA CLACA: "La tomba del soldat desconegut ja no és tant desconeguda". Llumiguia, 713 (2012), pp. 30-31.

LARIO SANCHEZ, JUAN: Habla un aviador de la república, Madrid, Editorial Gregorio del Toro, 1973.

LLINÀS, EDUARD: "Aquí a Cassà i descansa el meu oncle, un heroi de guerra", Llumiguia, 741 (2014), pp. 14-19.

MAYMÍ JOAN:: "Elucubracions a l'entorn de la tomba del soldat desconegut de Cassà", Llumiguia, 702 (2011), pp. 60-61.

MAYMÍ, JOSEP: Josep Dalmàs: un model de gestió política, Cassà de la Selva, Ajuntament de Cassà de la Selva, 2015.

MATEO MERINO, PEDRO: “Por vuestra libertad y la nuestra: andanzas y reflexiones de un combatiente republicano (1936-1939)”, Editorial Disenso, 1986.

MUNDET, JOAQUIM: Toponímia del veïnats de Cassà. Llebrers, Cassà de la Selva, Ajuntament de Cassà de la Selva, 2006.

MUNDET, JOAQUIM I NIELL, XAVIER: Toponímia del veïnats de Cassà. Serinyà, Cassà de la Selva, Ajuntament de Cassà de la Selva, 2017 (en premsa).

PLA, JOAN: “La memòria soterrada de la Guerra Civil”, Revista de Girona, 251, (2008), pp. 34-41.

RABASSEDAS, RAMON: Els Termiter, Girona, CCG. Edicions, 2004.

RABIONET, MERITXELL: “Un refugi de la guerra civil a l’aeròdrom 317”. Treball de recerca de Batxillerat, Institut de Cassà de la Selva, 2008.

ROGER, AITOR: “Mossèn Emili de Blanes (1877-1947). La recuperació del fons personal del prevere Emili Cornellà i Roig”. Revista Blanda, 9 (2006), pp. 122-139

TRILLAS, JOAN: “La memòria dels morts”, Punt Diari del 31 d'octubre de 2014, p. 53.

TAULA SECTORIAL PER A LA RECERCA I LA DIFUSIÓ HISTÒRICA: “*Retalls d’història*”. Plecs, núm.3. Publicació de l’Arxiu Municipal de Cassà de la Selva, Ajuntament de Cassà de la Selva, 2001.